

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіоналістики
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЕМЕЦЬ

«_____» _____ 2025 р.

**ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконав: студент 4 курсу, групи ГЕ-41
спеціальності 106 «Географія»

ОПП «Економічна, соціальна географія та
регіональний розвиток»

Лісниченко Артем Олексійович

Науковий керівник:

к. геогр. н., доцент Кандиба Юрій Іванович

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ

Секретар ЕК Олена ПЕДЬ

«_____» _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	5
1.1. Сутність та структура сільського господарства	5
1.2. Чинники розвитку сільського господарства.....	11
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ І ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	14
2.1. Географічне положення та адміністративний устрій.....	14
2.2. Геологічні та геоморфологічні умови.....	16
2.3. Кліматичні умови та гідрологічні ресурси.....	18
2.4. Ґрунтові та лісові ресурси	21
2.5. Трудові ресурси.....	24
РОЗДІЛ 3. СТРУКТУРНІ, ЧАСОВІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	30
3.1. Особливості сільськогосподарського виробництва	30
3.1.1. Рослинництво.....	30
3.1.2. Тваринництво.....	45
3.1.3. Тенденції в сільськогосподарському виробництві.....	50
3.2. Експорт продукції сільського господарства	55
3.3. Проблеми та перспективи розвитку сільського господарства у Дніпропетровській області	62
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Сільське господарство є однією з базових галузей національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку держави, формує сировинну базу для багатьох галузей промисловості, підтримує зайнятість населення у сільській місцевості та впливає на рівень соціально-економічного розвитку регіонів. Водночас, сучасне аграрне виробництво формується під впливом широкого спектра природних, соціально-економічних, демографічних, інфраструктурних і політичних чинників, що зумовлює необхідність комплексного географічного аналізу його структури, динаміки та просторової організації.

Дніпропетровська область є одним із найбільших аграрно-промислових регіонів України. Незважаючи на високий рівень індустріалізації, аграрний сектор тут зберігає важливу роль у господарському комплексі. Особливості природно-ресурсного потенціалу, густота населення, транспортна мережа, рівень аграрної спеціалізації та логістичні можливості створюють унікальні передумови для розвитку сільського господарства. Однак, поряд із позитивними тенденціями, в аграрному секторі області наявні й суттєві проблеми – деградація ґрунтів, дисбаланс у структурі виробництва, занепад тваринництва тощо. Актуальність теми роботи полягає у необхідності комплексного економіко-географічного аналізу сільського господарства області, визначення його сучасного стану, просторових відмінностей, факторів розвитку, а також проблем і перспектив удосконалення аграрного виробництва в умовах євроінтеграції, глобальних викликів та змін клімату.

Мета кваліфікаційної роботи – здійснити економіко-географічну характеристику сільського господарства Дніпропетровської області, з урахуванням природних, демографічних та економічних чинників, а також виявити основні тенденції, проблеми та напрями перспективного розвитку галузі.

Для досягнення мети передбачено виконання таких завдань:

- розкрити сутність сільського господарства як галузі економіки та охарактеризувати його структуру; виявити чинники, що впливають на розвиток сільського господарства загалом і в регіональному розрізі;
- проаналізувати природно-географічні та соціально-економічні умови Дніпропетровської області;
- дати характеристику сучасного стану та просторової організації рослинництва й тваринництва; оцінити структуру експорту сільськогосподарської продукції області; виявити основні проблеми та перспективи розвитку аграрного сектору в регіоні.

Об'єктом дослідження виступає сільське господарство Дніпропетровської області. Предмет дослідження – економіко-географічні особливості структури, просторової організації, чинників і перспектив розвитку аграрного виробництва регіону.

При написанні кваліфікаційної роботи бакалавра були використані методи аналізу й синтезу, порівняльно-географічний та порівняльно-історичний, математико-статистичний, графічний, узагальнення тощо.

При написанні кваліфікаційної роботи бакалавра використовувались дані Головного управління статистики в Дніпропетровській області [7], Державної служби статистики України [8], офіційна інформація з сайту Дніпропетровської обласної військової адміністрації [10, 11].

Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (42 позиції) і додатків. Загальний обсяг роботи становить 75 сторінок. Робота містить 44 рисунка та 2 таблиці.

РОЗДІЛ 1.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Сутність та структура сільського господарства

Сільське господарство – галузь господарства, яка спрямована на обробіток землі і вирощування свійських тварин, а також на забезпечення населення продовольчими товарами і певних галузей промисловості сировиною [24]. Сільське господарство – вирощування сільськогосподарських культур і розведення сільськогосподарських тварин для одержання продукції рослинництва і тваринництва; одна з основних галузей матеріального виробництва [38]. Сільське господарство – це сукупність виробництв матеріальної сфери, яка забезпечує людей харчовими продуктами, а харчову й легку промисловість – сировиною для переробки на кінцеву продукцію [22].

Частина сільськогосподарського виробництва, яка відрізняється від його інших частин кінцевою продукцією, набором засобів виробництва, технологією виробництва і його організацією, а також професійним складом працівників називається галузь [4]. Сільське господарство являє собою таку сферу матеріального виробництва, яка складається з комплексу галузей, причому цей комплекс необхідно розглядати на різних рівнях, виділяючи на кожному з них групу галузей, що мають між собою досить істотні спільні ознаки [4].

На відміну від більшості інших галузей виробництва, сільське господарство характеризується значним просторовим охопленням і територіальною розосередженістю. У цій сфері основним засобом виробництва виступає земля, а також активно залучаються природні ресурси – світло, тепло, вода – та живі організми, зокрема рослини і тварини [2]. Структура сільського господарства охоплює дві головні галузі: рослинництво і тваринництво, кожна з яких поділяється на низку більш вузьких напрямів. У

складі рослинництва виділяють рільництво, овочівництво, садівництво, виноградарство, лісівництво тощо; у межах тваринництва – скотарство, вівчарство, свинарство, птахівництво, конярство та інші. Водночас ці дві галузі деталізуються за окремими групами культур, породами і видами тварин.

У сільському господарстві виокремлюють два великі структурні елементи: рослинництво (землеробство) і тваринництво (рис. 1.1).

Рослинництво складається з рільництва, овочівництва, садівництва, виноградарства тощо; тваринництво – зі скотарства, свинарства, вівчарства, птахівництва, конярства тощо [35].

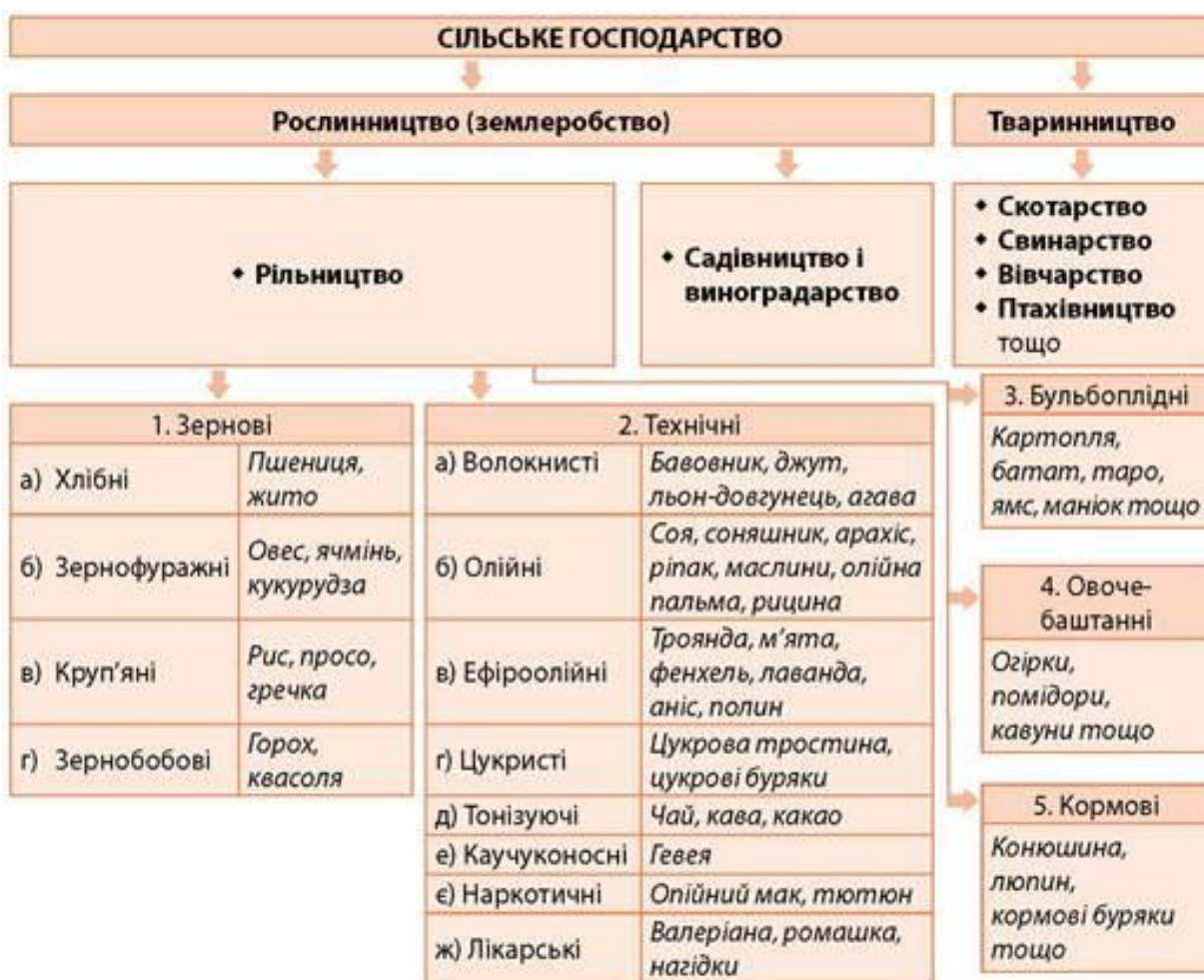

Рис. 1.1. Виробнича структура сільського господарства [35]

Рослинництво є ключовим напрямом аграрного виробництва, що забезпечує продовольчі потреби населення, кормову базу для тваринництва, а також постачає сировину для харчової, переробної, текстильної та інших

галузей промисловості. Значна частка продукції рослинництва орієнтована на зовнішні ринки, що надає цій галузі стратегічного значення в структурі аграрного експорту [41]. У рослинництві поділ здійснюють насамперед за виглядом рослин, тому до основних груп культур належать зернові (пшениця, жито, овес, ячмінь, рис, кукурудза тощо), зернобобові (горох, квасоля); кормові (однорічні та багаторічні трави, силосні культури, кормові коренеплоди, кормові баштанні культури); технічні (цукрова тростина, цукровий буряк, бавовник, льон, джут та ін.) культури [30].

До складу рослинництва входить низка підгалузей, серед яких виділяють [38]:

- зернове виробництво,
- цукробурякове господарство,
- вирощування олійних культур,
- картоплярство,
- овочівництво та баштанництво,
- вирощування кормових культур тощо.

Усі ці напрями формують структуру посівних площ у регіонах і визначають сільськогосподарську спеціалізацію окремих територій. Залежно від способу використання земель, рослинництво поділяється на три основні галузі другого порядку [42]:

- рільництво – вирощування польових культур на орних землях;
- плодівництво – закладання та утримання багаторічних насаджень (сади, ягідники, виноградники);
- луківництво – господарське використання природних і культурних лук, пасовищ та сіножатей.

У межах рільництва, згідно з призначенням продукції, виокремлюють такі напрями [25]:

- зернове господарство: передбачає вирощування хлібних продовольчих культур (пшениця, жито), круп'яних (рис, гречка,

просо), кормових (ячмінь, овес, кукурудза) і зернобобових (горох, квасоля тощо);

- вирощування технічних культур, які є сировиною для промисловості. До них належать:
- волокнисті (льон-довгунець, коноплі),
- цукроносні (цукрові буряки),
- олійні (соняшник, ріпак, соя),
- ефіроолійні (троянда, м'ята, кмін),
- лікарські (валеріана, горицвіт тощо);
- картоплярство, овочівництво, баштанництво, де найбільш поширеними культурами є білоголова капуста, томати, огірки, цибуля, морква, буряки, кавуни, дині, гарбузи;
- вирощування кормових культур, включаючи багаторічні (люцерна, конюшина, тимофіївка), однорічні трави, кукурудзу на зелений корм, кормові коренеплоди.

Окремо розглядають плідівництво, що охоплює:

- садівництво (яблуні, груші, айва, абрикоси, персики, горіхи),
- ягідництво (полуниця, малина, смородина, порічки, агрус),
- виноградарство (виноград культурних сортів).

У більш широкому розумінні рослинництво включає не лише агровиробництво культурних рослин, але й систему наукових знань про технології їх вирощування, захисту та підвищення врожайності, що належить до сфери агрономії. Галузь тісно пов'язана з тваринництвом, особливо в контексті кормовиробництва та аграрної кооперації. Таким чином, рослинництво є багатогалузевим і функціонально багатопрофільним сектором, що виконує продовольчу, промислову, експортну та екологічну функції в межах сільського господарства України [18].

Тваринництво є однією з провідних галузей сільського господарства, що спеціалізується на розведенні та використанні сільськогосподарських тварин з

метою отримання харчових продуктів, сировини для різних галузей промисловості, органічних добрив, а також тяглової сили. Його продукція – м'ясо, молоко, яйця, вовна, шкіра, жири – користується стабільним попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Тваринництво забезпечує [41]:

- населення продуктами харчування – молоком, маслом, м'ясом, салом, яйцями тощо;
- легку, харчову, фармацевтичну промисловість – сировиною (вовна, шкіра, субпродукти, молоко);
- аграрний сектор – добривами органічного походження;
- сільськогосподарські роботи – тягловою силою (коні, воли, осли, верблюди);
- медицину і ветеринарію – побічною продукцією (сироватки, гормони, жири, кісткове борошно тощо).

Основні галузі тваринництва [2]:

- скотарство (велика рогата худоба),
- свинарство,
- птахівництво,
- вівчарство,
- козівництво,
- конярство,
- бджільництво,
- кролівництво,
- звірівництво,
- рибництво,
- шовківництво,
- оленярство,
- собаківництво,
- верблюдівництво,

- ослівництво тощо.

Складання структури тваринництва залежить від природно-географічних умов, традицій, національних особливостей та економічної доцільності. Наприклад, у північних районах поширене оленярство, у степових – скотарство, у посушливих регіонах – розведення верблюдів.

За способом ведення тваринництва виділяють [38]:

- екстенсивне – базується на розширенні пасовищ і кількості поголів'я;
- інтенсивне – орієнтоване на підвищення продуктивності через технологічні та фінансові інвестиції.

Системи утримання тварин:

- стійлова – тварини постійно перебувають у приміщеннях і годуються заготовленими кормами;
- пасовищна – утримання на відкритих випасах упродовж року;
- стійлово-пасовищна – комбіноване використання стійл і пасовищ залежно від сезону;
- стійлово-табірна – поєднує утримання у спеціально обладнаних таборах під час літнього періоду;
- кочове (напівкочове) – характерне для народів із традиційним сезонним переміщенням стад.

У сучасних умовах тваринництво трансформується у бік індустріалізації, зростає частка великих тваринницьких комплексів, впроваджуються біотехнології, автоматизовані системи годівлі й доїння, сучасні ветеринарні підходи. Водночас малотоварний сектор (приватні господарства) зберігає провідну роль у виробництві молока, яєць і частково м'яса в окремих регіонах. Таким чином, тваринництво – це багатогалузевий сектор агропромислового комплексу, що забезпечує як харчові, так і промислові потреби суспільства, має економічне, соціальне і стратегічне значення для сталого розвитку сільського господарства.

Географія сільського господарства – галузь економічної і соціальної географії, що вивчає проблеми територіальної організації та комплексно-пропорційного розвитку сільськогосподарського виробництва [6]. Аграрно-територіальні комплекси (АТК) різних типів і рангів та способи функціонування сільськогосподарського виробництва – головний об’єкт її вивчення [6]. АТК є ключовим виробником продовольчої сировини для харчової промисловості, забезпечують формування експортної продукції та виступають ринком збуту товарів широкого вжитку. Аграрна сфера виконує базову роль у складі агропромислового комплексу, визначаючи специфіку його просторової організації.

1.2. Чинники розвитку сільського господарства

Поняття територіальної організації сільського господарства охоплює як існуючі форми просторового розміщення галузей та типів господарств, так і систему управлінських, економічних, технологічних і соціальних заходів, спрямованих на раціональне використання території. Для сільськогосподарського виробництва характерною особливістю є перевага зональної та приміської спеціалізації, які формуються в результаті взаємодії природних і соціально-економічних умов [6].

Найчастіше, чинники поділяють на природно-географічні та суспільно-економічні. Природні чинники, як-от кліматичні ресурси (тепло, волога), ґрунтові характеристики, агрокліматичні зони, розглядаються як агроресурси, що впливають на природну врожайність та енергоємність аграрної праці, визначають рівень витрат на одиницю продукції й середні показники врожайності [6]. Соціально-географічні чинники мають вирішальне значення для розміщення і розвитку сільського господарства. До них належать: структура попиту на продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках, наявні земельні ресурси, щільність і характер розселення, трудовий потенціал, рівень інтенсифікації виробництва, розвиток інфраструктури, впровадження

ринкових механізмів і нових організаційно-правових форм господарювання. Особливо вагоме значення ці чинники набувають у вивченні приміських аграрно-територіальних комплексів [6].

Зустрічається наступний поділ чинників розвитку та ефективності функціонування сільськогосподарського виробництва території [36].

- природні: рельєф, клімат, водні ресурси, ґрунти, природна рослинність, ландшафтна структура території [36]. Сільське господарство, як жодна інша галузь, безпосередньо залежить від природних умов, які виступають ключовими факторами, що визначають його розміщення. У першу чергу це стосується клімату та ґрунтово-ресурсного потенціалу території. Оскільки ці природні компоненти мають зональний характер, аграрне виробництво також формує чітко виражену зональну спеціалізацію. Гірські форми рельєфу порушують суцільне зональне поширення сільськогосподарського виробництва [22]. Серед основних природних чинників є наявність земельних ресурсів, зокрема земель цільового сільськогосподарського призначення, таких як рілля, пасовища, сіножаті, багаторічні насадження і перелоги [30].

- соціально-економічні: географічне розташування регіону, державна аграрна політика та обсяги інвестицій у агропромисловий комплекс, а також історико-географічні умови формування території і традиції ведення сільського господарства. Суттєве значення мають демографічні характеристики – кількість населення, його структура та рівень зайнятості, етнічний склад, технічне забезпечення господарств, транспортна доступність і можливості збуту продукції. Визначальну роль відіграють також ступінь освоєння території, рівень попиту на продовольчі товари, місткість споживчого ринку, конкурентні переваги регіону, економічна ефективність виробництва, організаційно-правова форма підприємств, доходи населення, а також споживчі вподобання й психологічні особливості поведінки покупців.

- екологічні: водна та вітрова ерозія, наслідки меліорації, забруднення мінеральними добривами та хімічними засобами, деградація

рослинності на пасовищах, ущільнення ґрунтів, зміна механічного складу ґрунту, зменшення родючості ґрунтів, погіршення якості продукції [36].

Сучасний поділ умов та факторів, які впливають на формування, функціонування сільськогосподарського виробництва та трансформаційні зміни у ньому, представлений як

- природно-географічні (геоморфологічні умови, агрокліматичні ресурси, забезпеченість водними ресурсами, якість та різноманіття ґрунтового покриву, якість та кількість землі)
- суспільно-географічні (економіко- та транспортно-географічне положення, демографічна ситуація у сільській місцевості, якість і кількість трудових ресурсів, близькість до споживача, соціальна інфраструктура у сільській місцевості, державна політика держави, фінансова та інвестиційна політика держави, попит і пропозиція, ціна і цінова політика, врахування економічних інтересів людей, якість і кількість матеріально-технічної бази, розвиток науки і наукове забезпечення, розвиток техніки та енергетики, впровадження нових технологій виробництва, зберігання та переробки продукції, розвиток агробізнесу та агросервісу і вдосконалення інфраструктури АПК тощо) [31].

На розвиток сільського господарства впливає сукупність природних, соціально-економічних, демографічних і інфраструктурних чинників. Серед основних варто виділити: кліматичні умови, ґрунтово-ресурсний потенціал, рівень господарського освоєння території, матеріально-технічну базу, трудові ресурси, транспортну доступність, ринкову інфраструктуру, попит на продукцію, конкурентоспроможність та рентабельність виробництва. Усі ці чинники обов'язково слід враховувати при складанні економіко-географічної характеристики сільського господарства конкретного регіону.

РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ І ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Географічне положення та адміністративний устрій

Дніпропетровська область – регіон України, розташований в південно-східній частині країни (рис. 2.1). За площею (31,9 тис. км²) вона є третьою за величиною серед регіонів України, що становить близько 5,3% території держави. Станом на початок 2022 року в області проживало 3,2 млн осіб, тобто 7,5% населення держави [8]. Область має вигідне географічне положення, перебуваючи на перетині важливих транспортних, економічних і культурних шляхів, що поєднують захід і схід України, а також північні й південні регіони.

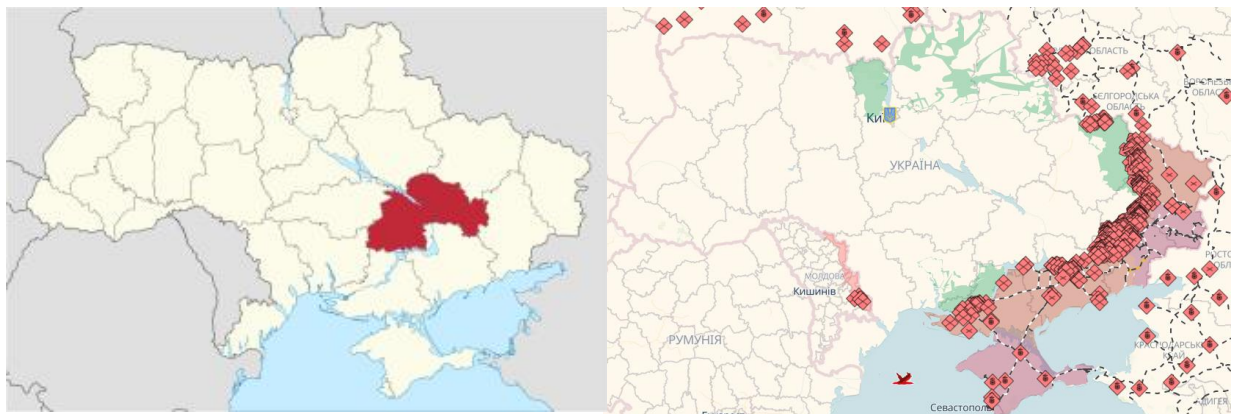

Рис. 2.1. Дніпропетровська область на карті України (праворуч) і на мапі війни в Україні (ліворуч [10, 11])

Її стратегічне розташування – на перетині ключових залізничних, автотранспортних і річкових маршрутів – забезпечує активне сполучення між східною та західною, північною та південною частинами Європи. Територія області витягнута із заходу на схід на понад 300 км і з півночі на південь – приблизно на 150 км. Центром регіону є місто Дніпро – одне з найбільших міст України, потужний індустріальний, науковий і логістичний центр

державного значення. Дніпропетровська область межує з вісьмома регіонами України (рис. 2.1): на півночі – з Полтавською та Харківською областями; на сході – з Донецькою; на півдні – з Запорізькою та Херсонською; на заході – з Миколаївською, Кіровоградською та Черкаською областями. Таке сусідство забезпечує активні міжрегіональні зв'язки й сприяє економічній інтеграції в межах південно-східного макрорегіону країни [10, 11].

В адміністративному плані Дніпропетровська область має складну й розгалужену структуру. Після адміністративно-територіальної реформи 2020 року адміністративний поділ включає сім районів: Дніпровський, Кам'янський, Криворізький, Нікопольський, Новомосковський, Павлоградський, Синельниківський (рис. 2.2). У складі цих районів функціонує 86 територіальних громад (станом на 2024 рік), що включають як міські, так і сільські поселення [9].

Рис. 2.2. Адміністративний устрій Дніпропетровської області [9]

Міська мережа області сформована навколо кількох великих промислових центрів. Серед них – Дніпро, Кривий Ріг, Кам’янське, Нікополь, Павлоград, Новомосковськ, Жовті Води, Синельникове тощо. Усього в області налічується 20 міст, 45 селищ міського типу й понад 1300 сільських населених пунктів [33]. Завдяки вигідному розташуванню в центральній частині південно-східної України, наявності розвиненої транспортної інфраструктури та тісним зв’язкам із сусідніми регіонами, Дніпропетровська область має високий рівень доступності та логістичної зручності. Географічне положення сприяє розвитку як промисловості, так і сільського господарства, а також розширенню міжрегіонального співробітництва [32].

2.2. Геологічні та геоморфологічні умови

З погляду геологічної будови, територія Дніпропетровської області охоплює два основні тектонічні субрегіони: Український кристалічний щит, що займає близько 65% площі, та південну частину Дніпровсько-Донецької западини, яка охоплює решту 35% (рис. 2.3). Південний борт Дніпровсько-Донецької западини відокремлений від щита глибинними розломами [40].

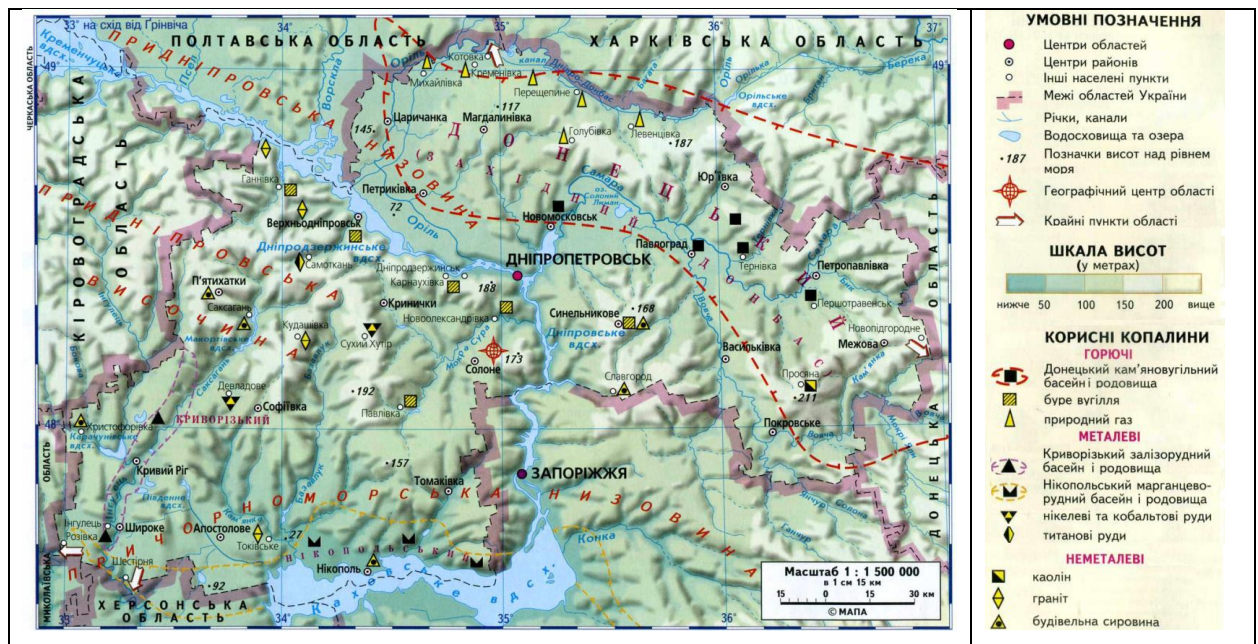

Рис. 2.3. Фізична карта Дніпропетровської області [15, с.4]

Дніпропетровська область має переважно рівнинний рельєф із чітко вираженими відмінностями між правобережною і лівобережною частинами, що зумовлено різною геологічною структурою території. Правобережжя охоплює території Придніпровської височини, для якої характерні середні абсолютні висоти в межах 100–150 метрів над рівнем моря. Найвища точка області – 192 метри – розташована у Солонянському районі. Рельєф цієї частини являє собою слаборозчленовану лесову рівнину з хвилястим характером поверхні та густою мережею ярів і балок. На південь Придніпровська височина поступово переходить у Причорноморську низовину, яка має більш згладжений рельєф денудаційно-акумулятивного типу з висотами 50–75 метрів. Лівобережна частина області представлена Придніпровською низовиною – лесовою рівниною з незначним розчленуванням, що формується під впливом денудаційно-акумулятивних процесів. Через її територію протікають річки Оріль та Самара, долини яких створюють знижені форми рельєфу. У нижній течії Дніпра, ближче до кордону з Харківською областю, низовина ускладнюється та підвищується через виходи кристалічних порід Українського щита. Максимальна висота в цій частині – 187 метрів [21].

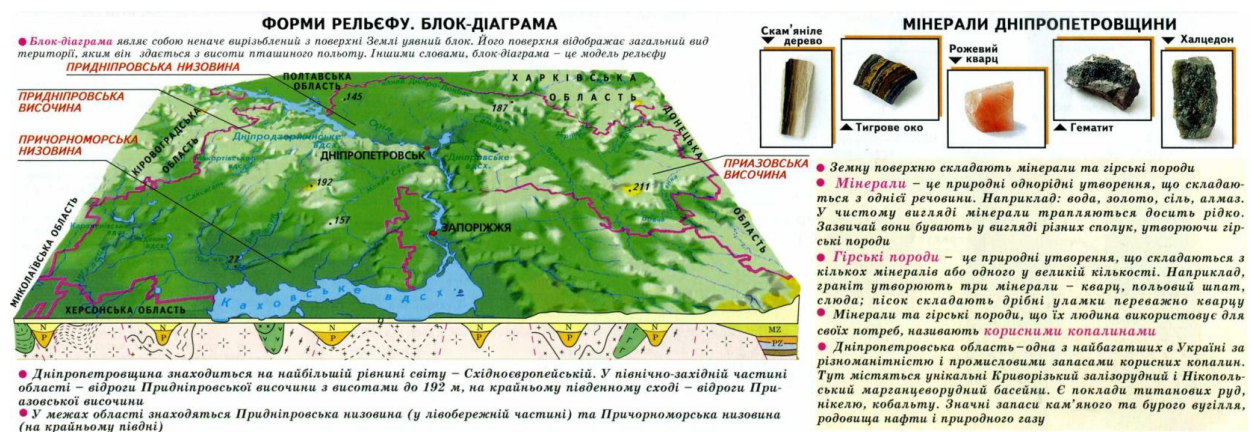

Рис. 2.4. Форми рельєфу Дніпропетровщини [15, с.5]

Долина Дніпра має абсолютні відмітки 75–48 метрів; остання є найнижчою точкою області, що збігається з урізом води на межі з Запорізькою

областю. До міста Дніпро Іолина має ознаки впливу льодовикових процесів. Нижче за течією вона звужується, схили стають стрімкішими. У межах сучасного Дніпровського водосховища залягають затоплені пороги колишнього русла Дніпра. На території області поширені різні несприятливі природно-географічні процеси. Найбільш поширеним є процес водної ерозії ґрунтів: на підвищених територіях – це лінійна ерозія, на рівнинних (особливо лівобережних) – площинна. Лесові породи, що вкривають значну частину області, зазнають просідань. В умовах відкритих височин активно розвивається вітрова ерозія. У долині Дніпра є схили, схильні до зсувів, а в басейні Орелі – ділянки з підвищеним ризиком підтоплення. Загалом, незважаючи на наявність окремих несприятливих природних процесів, рельєф Дніпропетровщини загалом створює сприятливі передумови для ведення господарської діяльності [14].

2.3. Кліматичні умови та гідрологічні ресурси

Дніпропетровська область розташована в зоні помірно континентального клімату. Температурні показники мають загалом широтний розподіл: середні значення січня змінюються з півночі на південь від $-6,2^{\circ}\text{C}$ до $-4,0^{\circ}\text{C}$, а липня – від $20,5^{\circ}\text{C}$ до $22,0^{\circ}\text{C}$. Зафіксовані температурні екстремуми сягають максимуму $+41^{\circ}\text{C}$ і мінімуму -38°C . Упродовж року температура ґрунту переходить через позначку 0°C приблизно 10–15 разів. Сумарна сонячна радіація варіює від 4200 до 4400 МДж/м², при цьому радіаційний баланс становить 1800–1950 МДж/м². Середня кількість сонячних годин упродовж року коливається від 2050 до 2150. Кількість активних температур (вище 10°C) становить 2700–3400. Період вегетації в середньому триває близько 185 днів. Атмосферний тиск у зимовий період становить близько 1021 гПа, влітку знижується до 1012–1013 гПа. Кількість опадів має зростаючу тенденцію з південного заходу на північний схід: від 450–500 мм до максимуму в 550 мм. Найбільше опадів припадає на липень, найменше – на

березень. Близько 80% річної суми випадає в літній період. Взимку сніг випадає переважно на сході області. Відносна вологість у липні знижується з північного заходу до південного сходу від 66% до 62%, а в січні залишається стабільно високою – 81–84%. У теплу пору року переважають західні та північно-західні вітри, тоді як взимку - східні та північно-східні. Для району долини Дніпра характерна локальна вітрова циркуляція, яка посилюється бризовими явищами біля водосховищ. Серед поширених атмосферних явищ можна виокремити: тумани (50–70 днів на рік), хуртовини (10–20 днів), грози (до 25–30 днів), град (4–5 днів). Весна та початок літа часто супроводжуються посухами та суховіями [5, 40].

Рис. 2.5. Клімат Дніпропетровської області [15, с.6]

Згідно з агрокліматичним районуванням України, Дніпропетровська область належить до посушливої та дуже теплої агрокліматичної зони. Її кліматичні умови сприяють вирощуванню широкого спектра сільськогосподарських культур, зокрема озимої пшениці, ячменю (озимого й ярого), кукурудзи, проса, рису, зернобобових, цукрових буряків, соняшнику, баштанних культур, овочів. Також сприятливими є умови для розвитку

тваринництва, зокрема м'ясо-молочного скотарства й свинарства. У цілому погодно-кліматичні умови Дніпропетровщини створюють сприятливе середовище для аграрного виробництва [3, 14].

Дніпропетровська область входить до водозбірного басейну річки Дніпро (рис. 2.3). Середня щільність річкової мережі становить близько 0,27 км на км², водозабезпеченість – приблизно 460 тис. м³ на км² території. Водночас місцеві ресурси поверхневого стоку є обмеженими і становлять лише близько 20 тис. м³/км². Довжина русла Дніпра в межах області сягає 240 км. Річка тут має дві розділені ділянки, розділені територією Запорізької області. Долина Дніпра асиметрична: правий берег переважно високий і крутий, тоді як лівий – пологий. Дніпро в межах області має транзитний характер течії: середній багаторічний об'єм стоку на вході в область становить 1690 м³/с, а на виході – 1730 м³/с. Течія річки регулюється каскадом водосховищ, зокрема в межах області розташовані частини Дніпровського та Кам'янського (південна і північна частини відповідно), а також крайній північний вихід до Каховського водосховища. Відрізок між Дніпром і Кам'янським довжиною близько 25 км зберіг природне русло [19, 34].

Водні ресурси Дніпра активно експлуатуються для комунального водопостачання (зокрема в містах Дніпро, Кам'янське, Самарь, а також у Кривому Розі через канал Дніпро–Кривий Ріг) та для потреб промисловості — зокрема металургії, енергетики, хімічної та нафтохімічної галузей. Частково вода використовується для іригаційних цілей у сільському господарстві. Крім того, через канал Дніпро–Донбас частина води перекидається на північний схід області та до Сіверського Дінця [23, 40].

Дніпро має низку притоків, більшість із яких – маловодні. Серед правобережних найбільш відомі річки Томаківка, Солона, Базавлук, Кам'янка; серед лівобережних – Оріль і Самара. Лише Самара має вагоме водогосподарське значення: її довжина – 320 км, середні витрати води у гирлі – 25 м³/с. У межах міста Дніпро річка утворює широке гирлове розширення (естуарій). Води Самари активно використовуються для забезпечення

водопостачання у східній частині області – зокрема в Самарь, Павлограді, Тернівці та Петропавлівці. Серед її приток варто відзначити Тернівку та Вовчу. Якість води річок області викликає занепокоєння через високий рівень забруднення. Водозбір Дніпра і Самари насичений сульфатами, сульфітами, сполуками заліза та важкими металами – наслідок масштабних промислових скидів. Малі водотоки часто забруднені стоками з сільськогосподарських угідь, що призводить до надлишкового вмісту амонійного азоту й нітратів [14].

Хоча область формально належить до водозабезпечених, значна частина водних ресурсів має транзитний характер, тобто формується поза її межами. Місцеві водні ресурси не в повній мірі задовольняють потреби населення і господарства. За умов збільшення водоспоживання, зокрема забору з Дніпра, зростає ризик водного дефіциту в майбутньому та негативного впливу на екосистему річки й водокористувачів нижче за течією [11, 33]. У гідрогеологічному плані більша частина області розміщується в межах Українського щита, а її північно-східна частина – у межах Дніпровсько-Донецького артезіанського басейну. Запаси підземних вод є обмеженими, однак у зонах глибинних розломів Українського щита існує потенціал відкриття нових джерел питної води, які можуть бути використані переважно для забезпечення населення.

2.4. Ґрунтові та лісові ресурси

Ґрунтовий покрив області має чітко виражену зональність. У північній частині переважають звичайні чорноземи середньо- і малогумусного типу, які характеризуються значною глибиною та механічним складом – від пілувато-середньосуглинкового до пілувато-важкосуглинкового (рис. 2.6).

У міру просування на південь ці ґрунти змінюються на менш гумусовані чорноземи, сформовані на лесових відкладах, із вкрапленнями середньогумусних варіантів. Південно-західна частина регіону вкрита

неглибокими чорноземами та південними чорноземами з низьким або слабким вмістом гумусу [40].

Рис. 2.6. Ґрунти Дніпропетровської області [15, с.7]

Інтразональні типи ґрунтів трапляються переважно в заплавах річок, зокрема Дніпра та Самари. Тут поширені лучно-чорноземні ґрунти, місцями з солонцюватими включеннями, а також солонці, чорноземи з солонцевими ознаками, важкі глинисті ґрунти, дернові оглеєні піщані та супіщані ґрунти на алювіальних відкладах річкових долин [19, 40].

За реакцією ґрунтового розчину більшість чорноземів і лучно-чорноземних ґрунтів є нейтральними або слабколужними. Солонцюваті ґрунти мають середньолужну реакцію, тоді як солонці – виражено лужну.

Родючість ґрунтів області поступово знижується з півночі на південь. Найвищу агрономічну якість мають середньогумусні звичайні чорноземи, найменшу – солонці. Дерново-підзолисті ґрунти не вирізняються високою продуктивністю, тому для їх ефективного використання в сільському господарстві необхідне внесення органічних добрив і покращення фізико-хімічних властивостей [3, 40].

Значна частина високородючих ґрунтів області вибула з господарського обігу через освоєння земель для промислового використання, житлової забудови, інфраструктурного розвитку та видобутку корисних копалин, передусім залізних руд.

Найбільш придатними для вирощування на чорноземах є зернові культури (озима пшениця, ячмінь, кукурудза), а також технічні рослини – соняшник, ріпак, цукровий буряк. Проте ефективно їх вирощування можливе лише за дотримання сівозмін і агротехнологічних норм [14].

Ґрунти Дніпропетровщини інтенсивно експлуатуються в сільському виробництві, що призводить до їх виснаження. Це зумовлює потребу в системних заходах з ґрунтовідновлення, меліорації та рекультивації, особливо на ділянках із деградованим або повністю зруйнованим ґрунтовим покривом.

Дніпропетровська область характеризується низьким рівнем залісненості – лише близько 6% її території покрито лісами, що класифікує її як лісодефіцитний регіон. Більшість існуючих лісових насаджень є результатом штучного заліснення і представлена переважно лісопарками, полезахисними смугами та зеленими зонами навколо промислових об'єктів і населених пунктів. Із природних лісів збереглися лише окремі ділянки соснових борів на лівобережжі Самари, заплавні ліси вздовж Дніпра та байрачні лісові й чагарникові екосистеми. Більшість лісових насаджень – молоді; тільки близько 5% площі лісів становлять стиглі або наближені до стиглості деревостани. У складі деревних порід переважають сосна і дуб. Обмеженість лісових ресурсів стримує розвиток місцевої деревообробної промисловості, яка змушена імпортувати лісову сировину. Разом з тим, в області реалізуються програми зі збільшення площ природоохоронних та рекреаційних лісів, зокрема в межах лісових заказників і Дніпровсько-Орільського природного заповідника [40].

Дніпропетровська область вирізняється потужною ресурсною базою. Провідне місце у структурі її природних багатств займають мінеральні ресурси, зокрема рудні корисні копалини, що забезпечують функціонування

металургійної галузі. Земельні ресурси також є стратегічною перевагою регіону – переважання родючих чорноземів сприяє розвитку сільського господарства, що робить область одним із провідних аграрних виробників на сході України. Незважаючи на обмеженість власних водних джерел, потреби регіону покриваються за рахунок транзитного потоку Дніпра. Натомість частка лісових і рекреаційних ресурсів є незначною, що створює дисбаланс у природно-ресурсному потенціалі. Проте цей недолік компенсується високою якістю та масштабами використання інших компонентів [5, 33].

Територія області є відносно однорідною за рівнем придатності до господарської діяльності. Природні обмеження у вигляді несприятливих фізико-географічних процесів (ерозія, підтоплення, зсуви тощо) мають слабо виражений характер і не створюють суттєвих бар'єрів для освоєння території. У зв'язку з цим можна очікувати, що Дніпропетровщина зберігатиме статус одного з провідних індустріальних регіонів України, з потенціалом для розвитку нових технологічних напрямів. Водночас, враховуючи високий рівень антропогенного навантаження на довкілля, майбутній розвиток повинен бути пов'язаний із модернізацією промисловості, впровадженням екологічно безпечних технологій та оновленням систем очищення — це дозволить більш раціонально використовувати природні ресурси й знизити екологічні ризики.

2.5. Трудові ресурси

Трудові ресурси є ключовою складовою соціально-економічного потенціалу Дніпропетровської області. Вони визначають рівень економічної активності, продуктивність праці, ефективність виробництва та загальну конкурентоспроможність регіону. Область, як один із найбільш урбанізованих і промислово розвинених регіонів України, має значний кадровий потенціал [3].

Згідно з офіційними статистичними даними (таблиця А.1 у додатках), чисельність робочої сили області (тобто осіб, які входять до складу економічно активного населення) становить 1 502,4 тис. осіб, з яких 1 373,4 тис. є зайнятими, а 129,0 тис. – безробітними. Серед населення у віці 15–70 років – 63,5%, серед осіб працездатного віку – 76,1%. Це свідчить про досить високий рівень економічної активності серед населення працездатного віку. Рівень зайнятості у віковій групі 15–70 років становить 58,0%, а серед працездатного населення – 69,3%. Рівень безробіття серед робочої сили в цілому – 8,6%, що є помірним, хоча деякі підгрупи мають вищі значення [26, 33].

Усього у складі робочої сили жінок 733,1 тис. осіб, із них зайнятих – 674,0 тис., безробітних – 59,1 тис. Рівень участі у робочій силі серед жінок у віці 15–70 років – 58,1%, а рівень зайнятості – 53,3%. Рівень безробіття серед жінок – 8,1%. Усього у складі робочої сили чоловіків 769,3 тис. осіб, зайнятих – 699,4 тис., безробітних – 69,9 тис. Рівень участі у робочій силі серед чоловіків – 69,7%, рівень зайнятості – 63,4%. Рівень безробіття вищий, ніж у жінок – 9,1%. Це свідчить про вищу економічну активність чоловіків, проте і вищий рівень безробіття серед них [26].

Міське та сільське населення також по-різному долучено до формування трудових ресурсів. Міське населення: робоча сила становила 1 293,7 тис. осіб, з яких зайнято 1 190,5 тис. Рівень участі – 57,3%, рівень зайнятості – 52,7%, безробіття – 8,0%. Сільське населення: робоча сила – 208,7 тис. осіб, зайнятих – 182,9 тис., безробітних – 25,8 тис. Рівень участі – 67,1%, зайнятості – 58,7%, безробіття – 12,4%. Варто зазначити, що сільське населення виявляє вищий рівень залученості до ринку праці, але й вищий рівень безробіття, що, ймовірно, пов'язано з сезонністю праці, низькою диверсифікацією зайнятості та обмеженими можливостями працевлаштування. Дніпропетровська область має високий рівень економічної активності серед населення, особливо працездатного віку. Статеві та просторові відмінності вказують на більш активну участь чоловіків і сільських жителів, хоча саме ці групи мають вищі показники безробіття. Така ситуація

вимагає цілеспрямованої політики з розвитку рівного доступу до зайнятості, розширення інфраструктури працевлаштування в сільських громадах та профорієнтаційної роботи серед молоді й жінок [26, 34].

Станом на початок 2022 року чисельність постійного населення області становила близько 3,2 млн осіб, з яких економічно активні – приблизно 1,6 млн. Рівень економічної активності населення працездатного віку становить понад 65%, що є вищим за середній показник по Україні. Середня зайнятість у галузях економіки охоплює промисловість, транспорт, будівництво, освіту, охорону здоров'я та сільське господарство [10, 23].

У структурі зайнятих переважають робітничі спеціальності та технічні професії, що відповідає промислово-металургійній орієнтації регіону (рис. 2.7). Значну частку становлять також працівники сфери послуг та бюджетної сфери. Про галузеву спрямування можна зазначити, що так як Дніпропетровська область є дуже багатою на різні види копалин, то і відповідно має значний розвиток промисловості у всіх районах регіону. Також можна побачити великий відсоток Фінансової та страхової діяльності у галузевій структурі та Діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, що пов'язано з високим рівнем заробітної плати постійних робітників цих галузей, а, відповідно, і залученням нових. Окремо можна також виділити Оптову та роздрібну торгівлю, які є альтернативою великій промисловості і які дозволяють створювати нові робочі місця та активізувати ділову сферу. Окрім цього на цю сферу впливають також іноземці, які приїхали отримати в Україні хорошу та дешеву освіту, і вибрали для цього Дніпропетровську область. Таким чином ті, хто вирішив залишитися, займають робочі місця переважно в торгівлі. Водночас спостерігається дефіцит висококваліфікованих кадрів у наукоємних та інноваційних секторах, а також у сільському господарстві, особливо в сільській місцевості [10, 33].

Станом на 1 травня 2021 року у Дніпропетровській області спостерігалася значна диференціація ринку праці за галузями економіки, що

виявляється у різній кількості зареєстрованих безробітних, наявних вакансій і, відповідно, навантаженні на одну вакансію (рис. 2.8).

Рис. 2.7. Структура зайнятості населення Дніпропетровської області, 2021 р.
(побудовано автором за [7])

Найбільша кількість зареєстрованих безробітних спостерігалася у таких видах економічної діяльності: професійна діяльність у сфері обслуговування – 5170 осіб; адміністративне управління – 3586 осіб; переробна промисловість – 4383 особи; сільське господарство – 2299 осіб; торгівля – 1382 особи. Це свідчить про високу концентрацію безробітних у традиційних галузях з відносно низьким рівнем спеціалізації та високою конкуренцією за робочі місця. Найбільша кількість вакансій зареєстрована у

сферах охорона здоров'я – 585 вакансій; сільське господарство – 550; переробна промисловість – 565; будівництво – 429; освіта – 528. Ці галузі є пріоритетними для регіонального розвитку, однак страждають від кадрового дефіциту, що може бути наслідком низького престижу, важких умов праці або недостатнього рівня підготовки фахівців [7, 33].

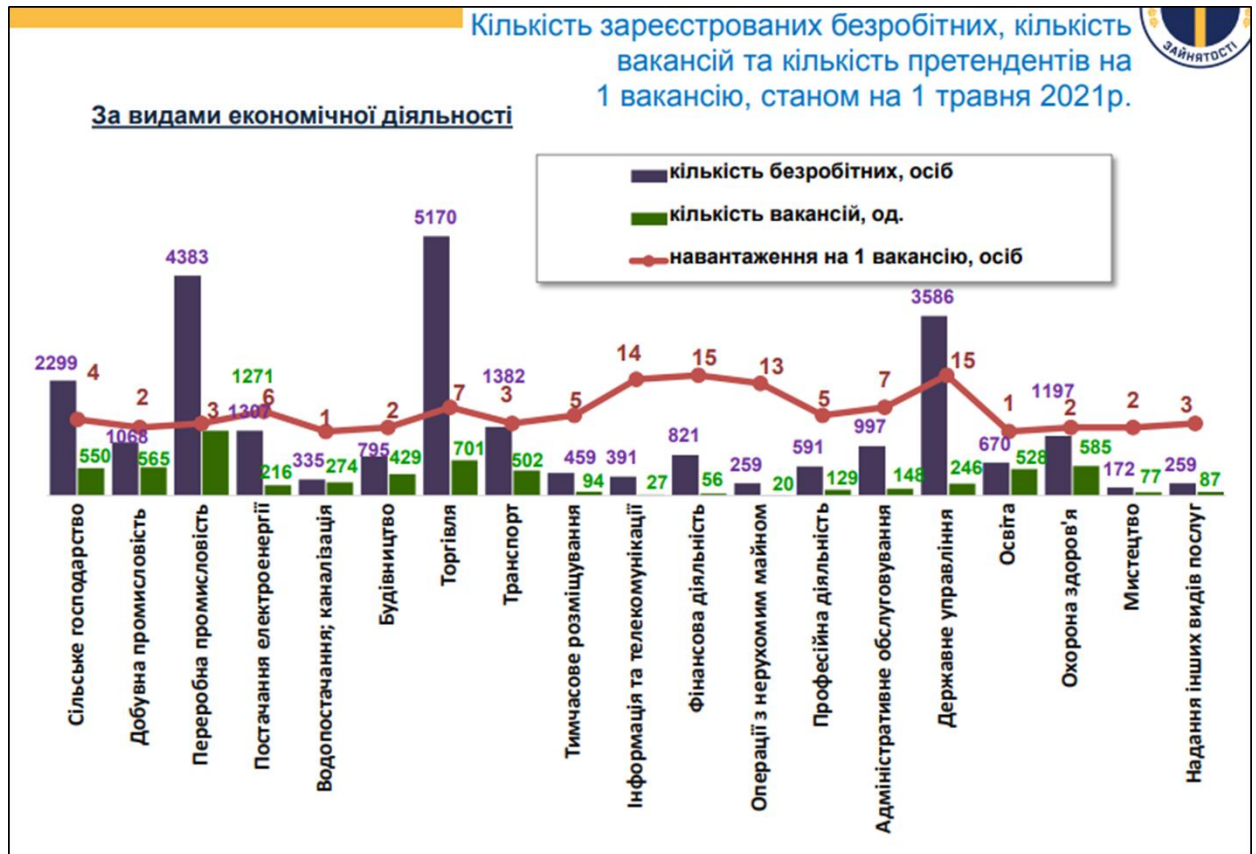

Рис. 2.8. Кількість безробітних та вакансій у Дніпропетровській області за видами економічної діяльності, 2021 р. [7]

За показником навантаження на одну вакансію (тобто скільки безробітних претендують на одне вільне робоче місце), ситуація найбільш напружена в таких галузях як, державне управління – 15 осіб на 1 вакансію; фінансова діяльність – 15; інформація та телекомунікації – 13; тимчасове розміщування та громадське харчування – 14; торгівля – 7. Ці сектори демонструють перенасичення ринку праці, коли кількість претендентів перевищує наявну пропозицію, що ускладнює працевлаштування. Найменше навантаження спостерігається у постачанні електроенергії, газу, пари та

кондиціонованого повітря – лише 1 особа на 1 вакансію; будівництві – 2; охороні здоров'я – 2; освіті – 2; сільському господарстві – 4. Це свідчить про нестачу робочої сили у цих секторах і створює сприятливі умови для працевлаштування фахівців відповідного профілю [10].

Окремо варто відзначити проблему невідповідності професійної структури безробітного населення до потреб ринку праці. У сферах з високим рівнем безробіття, таких як державне управління та адміністративна діяльність, переважає попит на інтелектуальну працю, водночас у галузях, де є багато вакансій (наприклад, охорона здоров'я, сільське господарство), часто не вистачає кваліфікованих кадрів. Загалом, ринок праці Дніпропетровської області демонструє структурний дисбаланс, який потребує цілеспрямованих дій з боку органів влади: розвитку системи профорієнтації, підвищення мобільності робочої сили, активної політики зайнятості, а також інвестицій у систему професійної освіти і перепідготовки кадрів.

Рівень безробіття коливається в межах 8–10% (за методологією МОП), при цьому частина безробітних залишається неврахованою через поширення неформальної зайнятості та прихованого безробіття, зокрема в аграрному секторі та малому бізнесі. Освітній рівень трудових ресурсів Дніпропетровщини – порівняно високий. Значна частина населення має вищу або професійну технічну освіту. У регіоні функціонують провідні університети, коледжі, професійно-технічні училища, які формують кваліфікований кадровий резерв. Водночас існує потреба у посиленні програм перепідготовки та підвищення кваліфікації, особливо в умовах цифровізації та трансформації ринку праці [7, 23].

Серед основних проблем розвитку трудового потенціалу області варто виокремити демографічне старіння населення та зменшення частки молоді у працездатному віці, трудову міграцію, особливо серед молоді та фахівців середньої ланки, невідповідність між потребами ринку праці та структурою підготовки кадрів, скорочення зайнятості у традиційних галузях та уповільнене зростання у нових секторах.

РОЗДІЛ 3. СТРУКТУРНІ, ЧАСОВІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Особливості сільськогосподарського виробництва

3.1.1. Рослинництво. Протягом майже трьох десятиліть посівні площі зернових і зернобобових культур у Дніпропетровській області залишались порівняно стабільними – на рівні 1000–1200 тис. га (рис. 3.1). Спостерігались певні коливання, зокрема зниження у 2023 році до рівня менше 1000 тис. га, що може бути наслідком воєнних дій, економічних труднощів або кліматичних чинників. Обсяги виробництва (валовий збір) зазнавали значніших змін. Помітні різкі падіння врожаїв (наприклад, у 2003, 2007, 2012 рр.) – ймовірно, через несприятливі погодні умови. Разом з тим, у 2021 році досягнуто піку — понад 50 млн ц, що є історичним максимумом для області. Після цього рівень виробництва знизився.

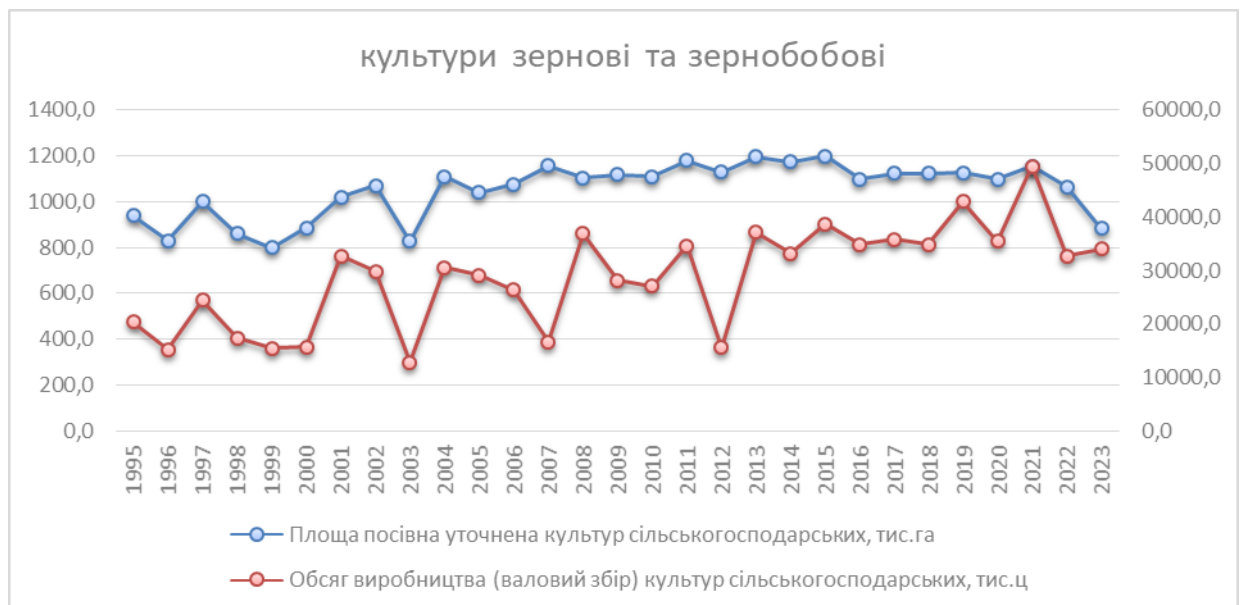

Рис. 3.1. Динаміка посівної площі під зернові та зернобобові культури та обсягів їхнього виробництва у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр.
(побудовано за [29])

Урожайність є ключовим індикатором ефективності агровиробництва. Вона зросла з ~22,5 ц/га у 1995 р. до 39,7 ц/га у 2023 р., з піком у 43 ц/га у 2021 р. Як і у випадку з валовим збором, урожайність демонструвала коливання – зниження у 2003, 2007, 2012 рр., що може пояснюватись посухами (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Динаміка урожайності зернових та зернобобових культур у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр. (побудовано за [29])

Аналіз по районах свідчить про нерівномірність у територіальній структурі зернового виробництва (рис. 3.3). Синельниківський район є беззаперечним лідером як за площею посівів (понад 75 тис. га), так і за обсягом валового збору (понад 120 тис. ц). Це пов'язано з великою аграрною площею та індустріалізацією агросектору. Самарівський та Криворізький райони також показують високі обсяги виробництва – ймовірно, завдяки сприятливим агрокліматичним умовам та інтенсивному використанню сільгоспугідь. Нікопольський та Павлоградський райони демонструють менші площі та валові збори, що може бути пов'язано з обмеженням площ або гіршими умовами для вирощування.

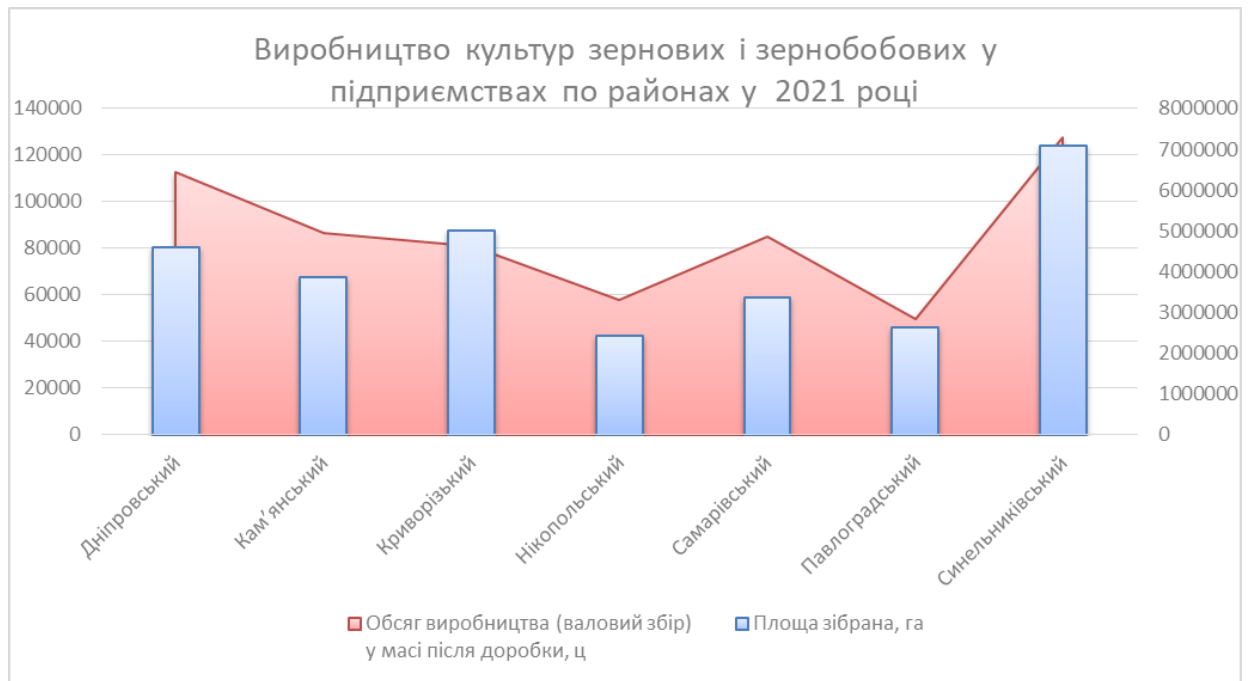

Рис. 3.3. Виробництво зернових та зернобобових культур по районах Дніпропетровської області, 2021 р. (побудовано за [29])

Найвища урожайність – у Самарівському районі, що може свідчити про застосування ефективніших технологій вирощування або кращі ґрунтово-кліматичні умови. Найнижча – у Криворізькому районі, ймовірно через гірші природні умови або більший вплив промисловості.

У 2021 році пшениця займала значну частку в структурі сільськогосподарського виробництва області. Аналіз по районах свідчить про нерівномірний розподіл площ і врожаїв, що залежить як від агрокліматичних умов, так і від технологічної бази господарств (рис. 3.4). Синельниківський район – абсолютний лідер як за площею посівів, так і за обсягом валового збору. Це пояснюється значною площею ріллі, високою часткою сільгоспвиробництва та розвиненою логістикою. Дніпровський, Криворізький та Кам'янський райони також мають вагомі показники, хоча поступаються за обсягами Синельниківському. Найменші обсяги спостерігаються в Самарівському та Павлоградському районах, що зумовлено як меншими площами, так і нижчою інтенсивністю виробництва. Найвищу урожайність показав Самарівський район (49,4 ц/га), незважаючи на порівняно скромні

площі виробництва. Це свідчить про високий рівень інтенсивності та агротехнологій. Кам'янський, Синельниківський і Дніпровський райони також мають урожайність вище середньообласного рівня (≈ 45 ц/га). Павлоградський, Криворізький і Нікопольський райони – демонструють нижчі показники, що вказує на потенційні обмеження в агротехнічному забезпеченні або гірші ґрунтово-кліматичні умови.

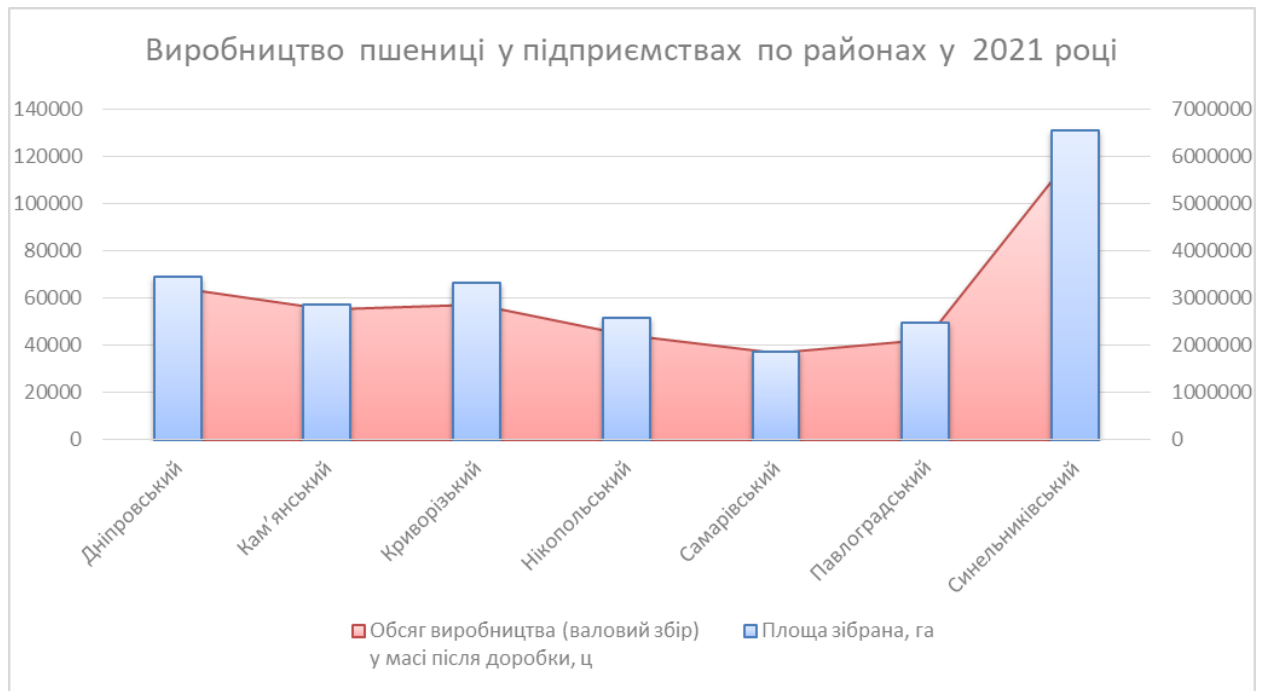

Рис. 3.4. Виробництво пшениці по районах Дніпропетровської області, 2021 р. (побудовано за [29])

Пшениця залишається ключовою культурою у сільському господарстві області. Виробництво зосереджене у Синельниківському, Дніпровському та Криворізькому районах, що мають найбільші площі. Найвищу ефективність виробництва (урожайність) демонструють Самарівський і Кам'янський райони, що варто враховувати при плануванні агрополітики або інвестицій. Спостерігається значний потенціал для оптимізації виробництва в районах із низькою урожайністю, зокрема за рахунок інтенсифікації та впровадження сучасних технологій.

У структурі вирощування зернових культур ячмінь займає помітне місце, хоча й поступається за масштабами пшениці та кукурудзі. У 2021 році

виробництво ячменю було досить рівномірно розподілене, однак з деякими чіткими лідерами (рис. 3.5). Криворізький район став абсолютним лідером за площею посівів і валовим збором – понад 35 тис. ц. Нікопольський, Кам'янський і Дніпровський райони – стабільно високі обсяги виробництва. Самарівський, Павлоградський і Синельниківський райони демонструють нижчі показники за площами та врожаєм.

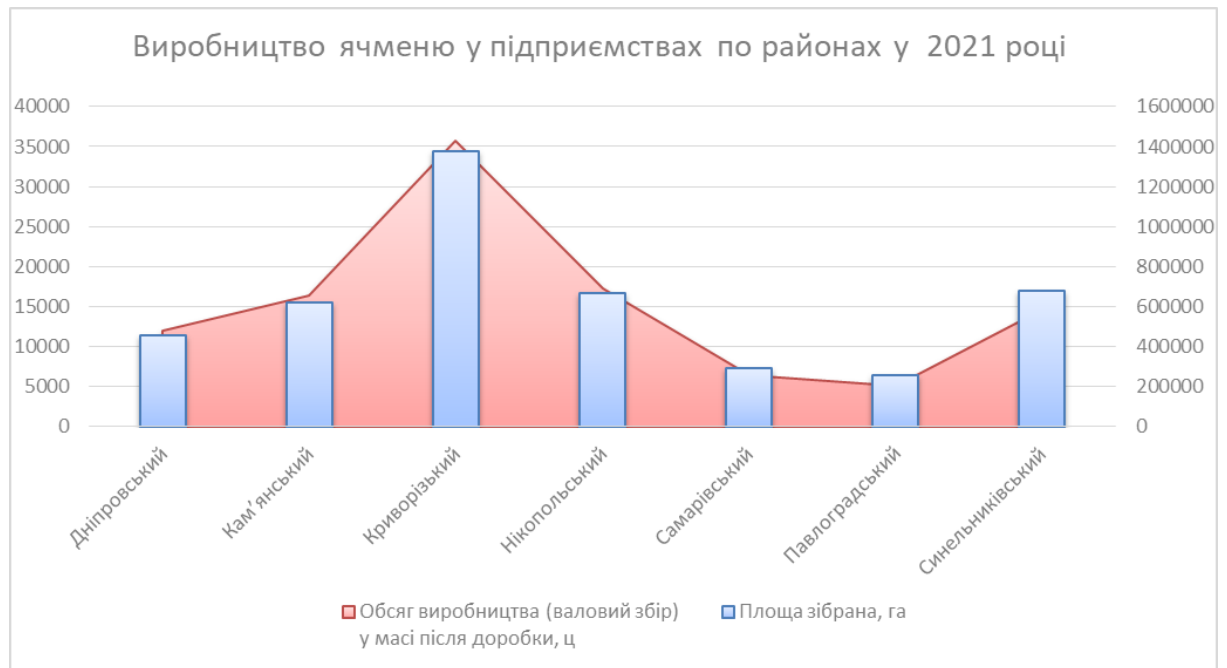

Рис. 3.5. Виробництво ячменю по районах Дніпропетровської області, 2021 р.
(побудовано за [29])

Найвищу урожайність продемонстрували Кам'янський, Дніпровський та Нікопольський райони (понад 41 ц/га), що свідчить про добрі умови вирощування, зокрема зрошення або оптимальні строки сівби й збирання. Синельниківський та Павлоградський райони мають найнижчі показники, що може свідчити про менш родючі ґрунти або відсутність сучасних технологій. Криворізький район є найбільшим виробником ячменю, поєднуючи значні площі з відносно високою урожайністю. Найвища ефективність вирощування ячменю спостерігається в Кам'янському та Дніпровському районах, що може бути орієнтиром для поширення інтенсивних технологій на інші райони. Райони з нижчою урожайністю (Павлоградський, Синельниківський)

потребують підвищеної уваги до агротехніки, включаючи удобрення, сівоzmіни та захисту від шкідників.

У 2021 році виробництво кукурудзи у Дніпропетровській області характеризувалося значною просторовою нерівномірністю. Найвищі обсяги валового збору і площі посівів зафіксовано в Самарівському районі, який став безумовним лідером серед районів області. Високі показники також мають Дніпровський і Кам'янський райони, де зібрано понад 25 тис. ц кукурудзи. Водночас Криворізький і Нікопольський райони демонструють найнижчі обсяги виробництва – менш ніж 5 тис. ц, попри відносно високу урожайність у Нікопольському районі (рис. 3.6). Щодо урожайності, найвищі показники спостерігаються у Дніпровському (77,8 ц/га) та Самарівському (77,5 ц/га) районах, що свідчить про високий рівень агротехнологій або сприятливі природні умови. Високу урожайність також показав Нікопольський район (71,6 ц/га), що демонструє ефективне використання порівняно невеликих площ. Найнижчу урожайність серед районів мають Криворізький (52,0 ц/га), Синельниківський (57,9 ц/га) та Павлоградський (58,9 ц/га) райони, що може бути наслідком менш сприятливих кліматичних умов, бідніших ґрунтів або технологічних обмежень. Таким чином, найбільшу ефективність виробництва кукурудзи в 2021 році забезпечили Дніпровський і Самарівський райони, де поєднується велика площа посівів з високою урожайністю. Це свідчить про перспективність цих територій для подальшої спеціалізації на вирощуванні кукурудзи.

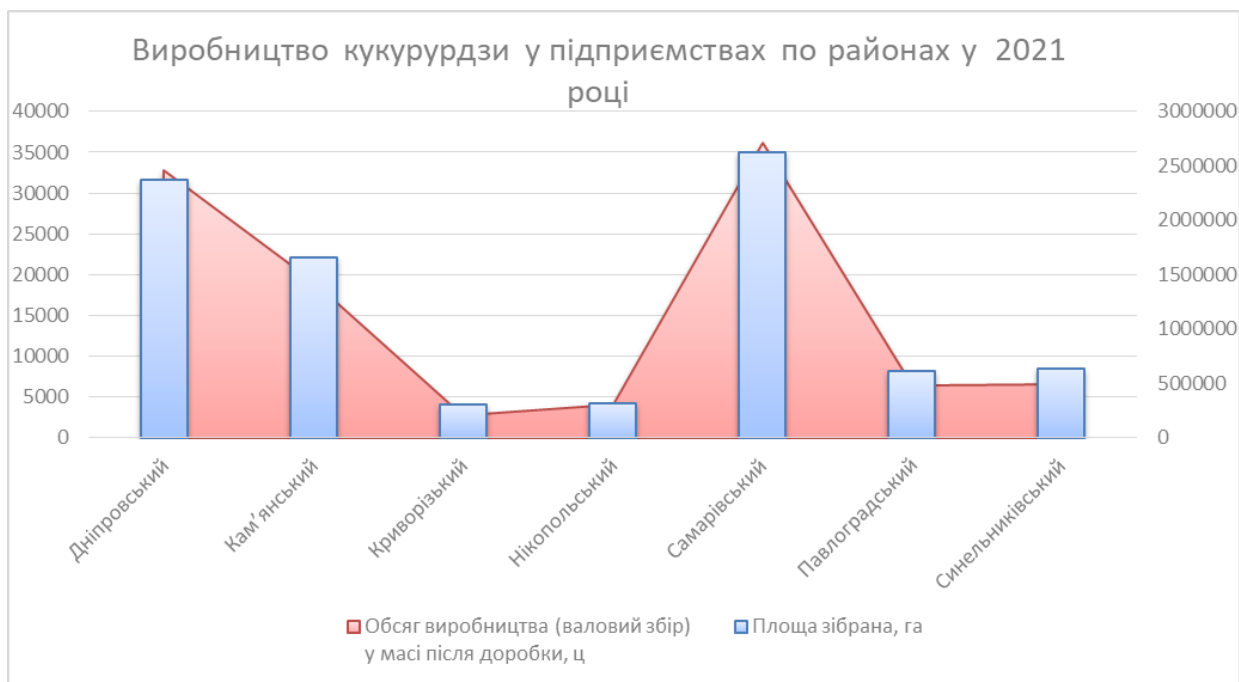

Рис. 3.6. Виробництво кукурудзи по районах Дніпропетровської області, 2021 р. (побудовано за [29])

У період з 1995 до 2021 року спостерігається різке скорочення посівів цукрового буряка в області (рис. 3.7). У 1995 році посівні площі становили понад 30 тис. га, а валовий збір – близько 8000 тис. ц. Вже з 1996 року почалося суттєве зменшення площ і виробництва, а після 2007–2008 рр. ці показники знижуються до менше ніж 5 тис. га посівів і менше ніж 500 тис. ц врожаю. Даних за 2022-2023 роки немає. З 2010-х років буряк фактично втрачає позиції серед основних агрокультур регіону – і площа, і обсяг виробництва залишаються на стабільно низькому рівні. Такий спад можна пояснити згортанням цукрової промисловості в регіоні (закриття переробних заводів), конкуренцією з іншими культурами, зокрема соняшником та зерновими, нерентабельністю вирощування буряків без стабільного попиту з боку цукроварень.

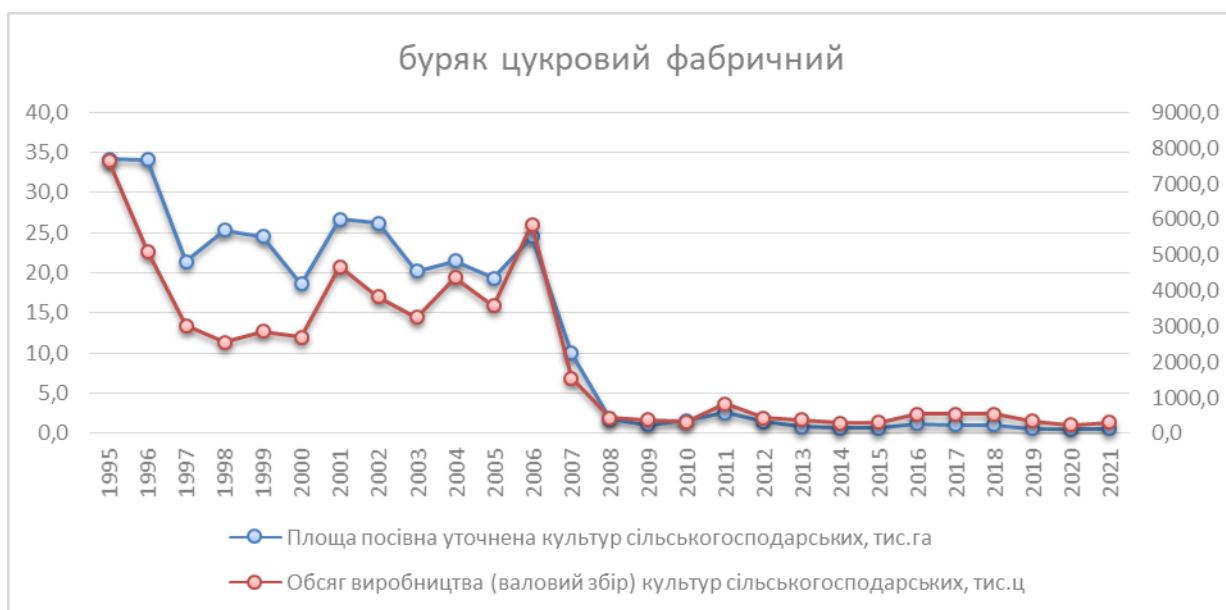

Рис. 3.7. Динаміка посівної площі під буряк та обсягів його виробництва у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр. (побудовано за [29])

У 1995–2000-х роках урожайність трималася на рівні 160–220 ц/га (рис.3.8). З 2010 року почалося різке зростання: від 300–400 ц/га до 630 ц/га у 2019 році – найвищий показник за період спостережень. У 2021 році – 511 ц/га, що також свідчить про високу продуктивність за умови належного догляду.

Рис. 3.8. Динаміка урожайності буряків у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр. (побудовано за [])

Соняшник є однією з найважливіших технічних культур у Дніпропетровській області, і протягом останніх трьох десятиліть його роль неухильно зростала (рис. 3.9). У 1995 р. площа посівів становила близько 230 тис. га, обсяг виробництва – менше 1,5 млн ц. У 2002–2004 рр. спостерігалось різке зростання площ – до понад 600 тис. га, що відповідає аграрній політиці переформатування структури посівів. До 2023 року посівні площі сягнули понад 650 тис. га, а обсяг валового збору – майже 17 млн ц, що є абсолютним максимумом. Це свідчить про стабільну високу прибутковість культури, розвинену інфраструктуру переробки (олійниці), а також пристосованість соняшника до кліматичних умов регіону.

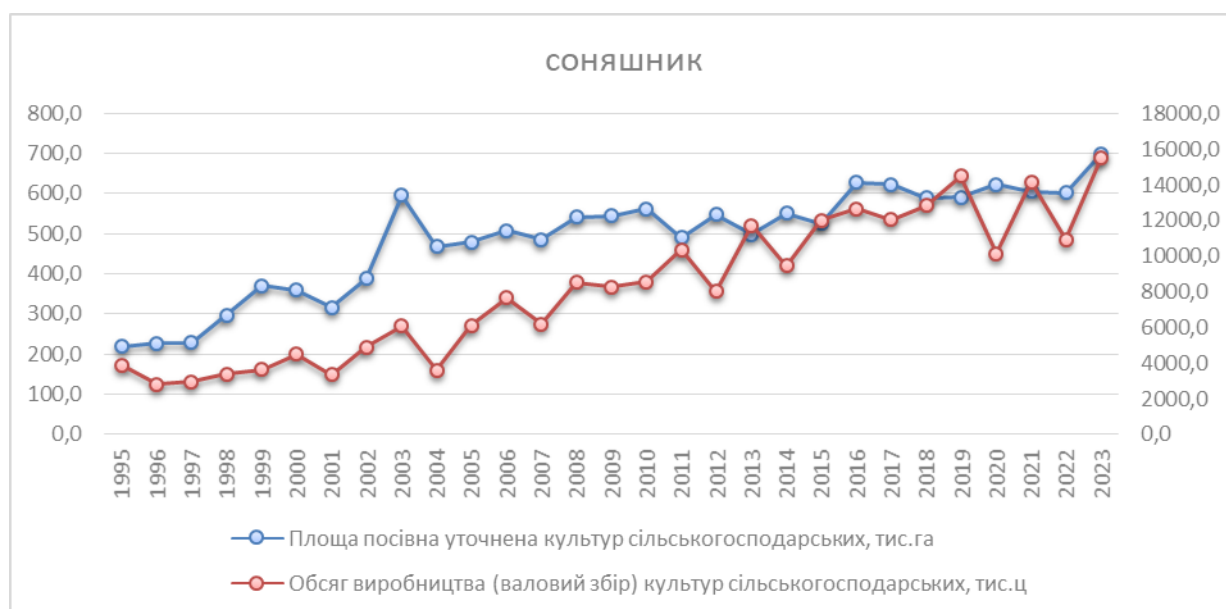

Рис. 3.9. Динаміка посівної площі під соняшник та обсягів його виробництва у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр. (побудовано за [29])

Урожайність соняшника (рис. 3.10) у 1990-х – початку 2000-х залишалася низькою: 10–13 ц/га, з падінням до 7,8 ц/га у 2004 році. Після 2010 р. урожайність почала зростати, досягнувши максимуму — 24,4 ц/га у 2019 році, а в 2023 р. становила 22,3 ц/га.

Рис. 3.10. Динаміка урожайності соняшника у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр. (побудовано за [29])

Виробництво соняшника по районах (рис. 3.11) свідчить про лідерство Синельниківського району – абсолютний лідер за обсягами виробництва (понад 120 тис. ц) і площею посівів.

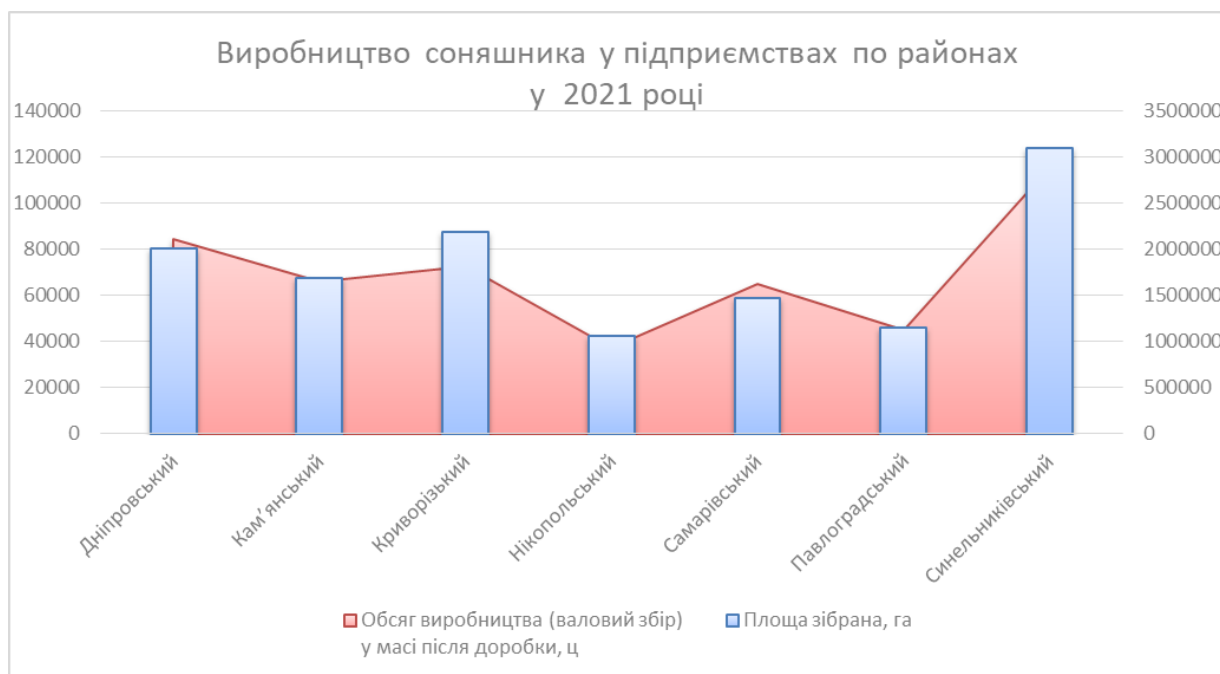

Рис. 3.11. Виробництво соняшника по районах Дніпропетровської області, 2021 р. (побудовано за [29])

Криворізький, Дніпровський та Самарівський райони – також серед лідерів, з урожайністю на рівні 20,8–27,6 ц/га. Різниця між районами може бути зумовлена ґрунтово-кліматичними умовами та структурою сільгосппідприємств. Таким чином, соняшник посідає стратегічне місце в аграрній структурі області. Його посівні площі постійно зростають, що говорить про економічну вигідність цієї культури. Урожайність значно покращилась за останнє десятиліття, хоча все ще залежить від погодних умов. Просторова структура свідчить про домінування окремих районів (Синельниківського, Самарівського), що може слугувати орієнтиром для інвестицій у технології та логістику.

У 1995–2023 роках вирощування картоплі в Дніпропетровській області зберігало стабільну присутність у сільському господарстві регіону, з помірною динамікою змін (рис. 3.12). Протягом майже трьох десятиліть посівні площі картоплі залишались відносно стабільними, коливаючись у межах 45–55 тис. га. Із середини 2010-х років спостерігається поступове зростання площ, а у 2023 році зафіксовано істотний стрибок – до понад 60 тис. га, що є рекордним значенням за весь період. Обсяг валового збору картоплі демонстрував значну мінливість, що переважно обумовлювалося змінами урожайності. У 1990-х - початку 2000-х років виробництво коливалося в межах 5–7 млн ц, але з 2021 року спостерігається різке зростання – до понад 9 млн ц у 2023 році, що також стало максимальним показником.

Урожайність картоплі (рис. 3.13) демонструвала помітну мінливість. У 1995–2000-х роках вона коливалася в діапазоні 60–135 ц/га, із помітними падіннями у 1998, 2002, 2007 роках, що, ймовірно, зумовлено несприятливими погодними умовами. Найвищі значення спостерігалися у 2005 році – 140 ц/га, 2023 році – 142,2 ц/га – абсолютний максимум за період. У 2020–2021 роках урожайність знизилася до близько 87–84 ц/га, але вже з 2022 року почалося стрімке зростання, що свідчить про впровадження більш ефективних агротехнологій, можливе розширення комерційного виробництва (замість традиційного господарського) та кращу сортову політику.

Рис. 3.12. Динаміка посівної площі під картоплю та обсягів його виробництва у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр. (побудовано за [29])

Рис. 3.13. Динаміка урожайності картоплі у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр. (побудовано за [29])

Картопля залишається важливою продовольчою культурою у сільському господарстві Дніпропетровщини. За останні роки спостерігається стійке зростання виробництва, як за рахунок розширення площ, так і за рахунок значного покращення урожайності. Це свідчить про активізацію

інвестицій, підвищення рентабельності та, ймовірно, більшу інтеграцію регіону у внутрішній агропродовольчий ринок.

У 1995–2023 роках виробництво овочевих культур у Дніпропетровській області демонструвало помірну стабільність із поступовими ознаками інтенсифікації (рис. 3.14). Посівні площі овочевих культур у 1990-х роках поступово знижувалися – з ≈ 38 тис. га у 1995 році до близько 30 тис. га на початку 2010-х. Надалі площа стабілізувалася на рівні 32–36 тис. га, із помітним зростанням у 2023 році – понад 40 тис. га, що є максимальним значенням за досліджуваний період. Обсяг виробництва (валовий збір) був більш чутливим до погодних і технологічних коливань. Зниження в середині 1990-х — початку 2000-х змінилося стійким зростанням із 2010 року. У 2023 році зафіксовано найвищий рівень виробництва — понад 8 млн ц, що свідчить про потенціал галузі та зростання продуктивності.

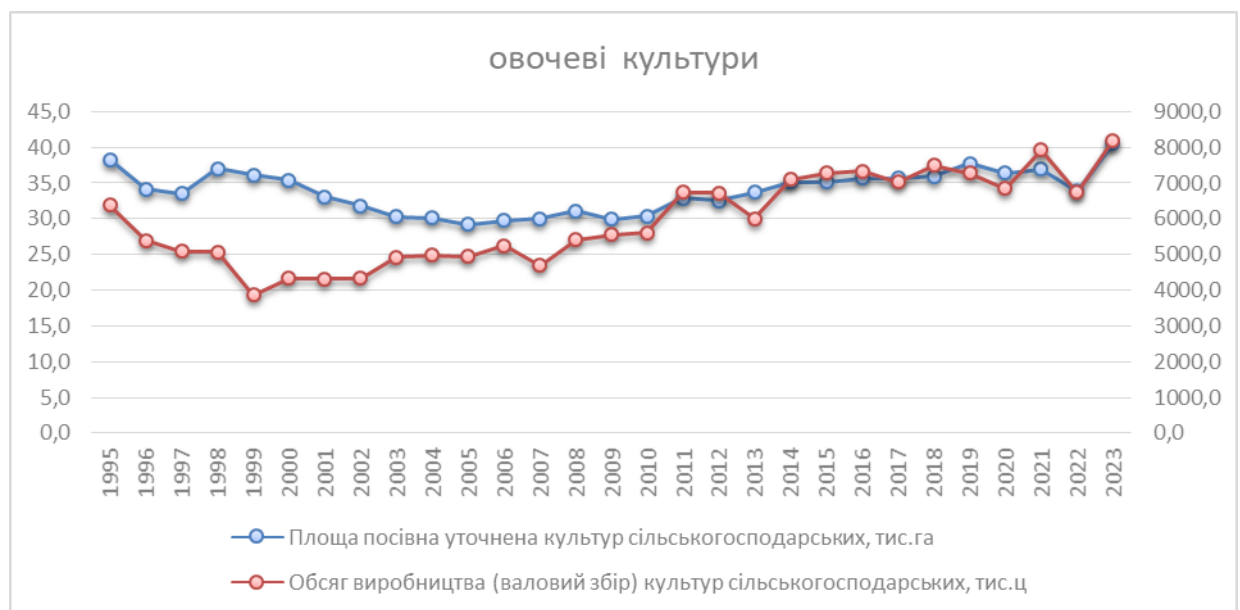

Рис. 3.14. Динаміка посівної площі під овочеві культури та обсягів його виробництва у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр.

(побудовано за [29])

Урожайність овочевих культур (рис. 3.15) за період зростає з ≈ 170 ц/га у 1995 році до 223 ц/га у 2023 році. У 1990-х роках спостерігалось суттєве падіння урожайності – до мінімуму 112 ц/га у 1999 році, ймовірно через

економічну кризу та деградацію технічного забезпечення аграрного сектору. Починаючи з 2000-х, урожайність стабільно зростала, досягнувши пікових значень у 2015–2023 роках, з максимумом 214 ц/га у 2021 році. Це зростання пов'язане з запровадженням кращих сортів і гібридів, кращим доглядом та зрошенням, розвитком тепличного господарства та спеціалізованих овочевих підприємств.

Рис. 3.15. Динаміка урожайності овочевих культур у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр. (побудовано за [29])

Виробництво овочевих культур у Дніпропетровській області загалом має позитивну динаміку, особливо в останнє десятиріччя. Інтенсивність вирощування зростає, що підтверджується рекордною урожайністю. Овочевий сектор демонструє високу адаптивність до економічних і кліматичних викликів і має добрі перспективи розвитку за умови підтримки локальних фермерських господарств і модернізації інфраструктури зберігання та збуту.

У період 1995–2023 років вирощування плодових та ягідних культур у Дніпропетровській області зазнало помітного скорочення площ, проте зберегло певний рівень стабільності завдяки періодичному оновленню садів та інтенсифікації виробництва (рис. 3.16). У 1995 році площі під плодовими та

ягідними культурами становили понад 40 тис. га, проте вже до початку 2000-х років вони зменшилися вдвічі – до 20 тис. га, а з 2010-х років стабілізувалися на рівні 15–16 тис. га. Таке скорочення пов'язане з ліквідацією малопродуктивних або занедбаних садів, відсутністю стабільної державної підтримки садівництва, конкуренцією з імпортом фруктів. Обсяг виробництва демонстрував значну річну мінливість, але загалом залишався в межах 1200–2000 тис. ц, із окремими піковими роками (2011, 2018). Це свідчить про збереження потенціалу галузі, попри скорочення площ.

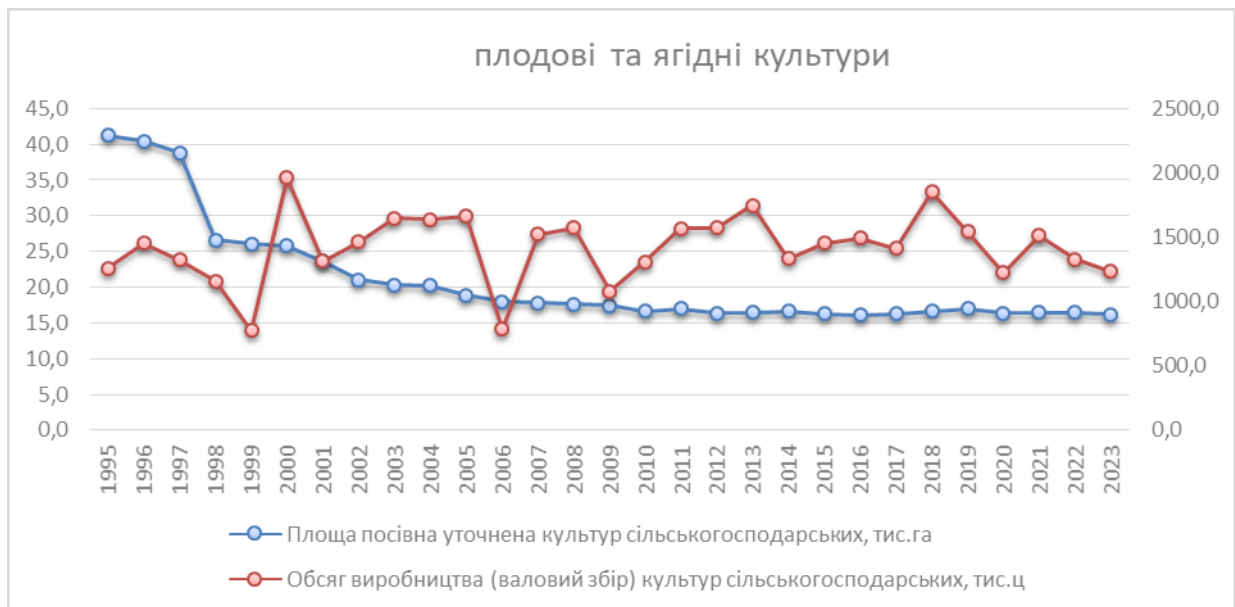

Рис. 3.16. Динаміка посівної площі під плодів та ягідні культури та обсягів його виробництва у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр.
(побудовано за [29])

Урожайність плодівих і ягідних культур (рис. 3.17) демонструвала позитивну динаміку, зростаючи з 41 ц/га у 1995 році до 91 ц/га у 2023 році. У 2018 році було досягнуто рекордної урожайності – 136,2 ц/га, що є свідченням ефективного ведення садівництва на збережених площах. Протягом 2000–2010-х років урожайність трималась переважно на рівні 90–120 ц/га, хоча спостерігалися спадні роки (наприклад, 2007 – 52,6 ц/га). Причини варіацій – погодні умови, періодичність плодоношення та технологічні чинники (догляд, обрізка, підживлення тощо).

Рис. 3.17. Динаміка урожайності плодівих та ягідних культур у Дніпропетровській області, 1995-2023 рр. (побудовано за [29])

Скорочення площ садів є довготривалою тенденцією, яка сформувалася ще у 1990-х роках. Водночас зростання урожайності свідчить про ефективніші підходи до вирощування, оновлення сортів, краще управління виробничими процесами. Галузь зберігає високий потенціал, особливо за умов локалізації зусиль на інтенсивних багаторічних насадженнях, розвитку кооперації та створення переробних потужностей. Цей сегмент потребує державної підтримки та інвестицій у зрошення, логістику і технології, щоб підвищити конкурентоздатність плодоовочевої продукції регіону.

3.1.2. Тваринництво. Тваринництво в Дніпропетровській області за останні три десятиліття зазнало суттєвих трансформацій і скорочення, зумовлених як структурною перебудовою аграрного сектору, так і економічними та демографічними чинниками. Аналіз динаміки чисельності основних видів худоби та обсягів продукції свідчить про зниження екстенсивного виробництва та поступовий перехід до більш інтенсивних форм господарювання, зокрема у птахівництві та м'ясному тваринництві.

Поголів'я великої рогатої худоби зменшилось із понад 1 млн голів у 1995 р. до менше ніж 100 тис. у 2025 р. Найбільш драматичне падіння відбулося у 1990-х роках, протягом яких кількість корів також скоротилася майже вчетверо (рис. 3.18). Цей процес зумовлений демонтажем радгоспно-колгоспної системи, низькою рентабельністю молочного скотарства, відсутністю програм відтворення поголів'я.

Рис. 3.18. Динаміка кількості великої рогатої худоб на 1 січня, 1995-2025 рр., тис. голів (побудовано за [29])

Незважаючи на скорочення поголів'я ВРХ, забійна маса тварин стабільно зростає з 2000-х років і у 2024 році перевищує 850 тис. т, що пояснюється розвитком інтенсивного м'ясного скотарства, у тому числі на фермах (рис. 3.19). Водночас валове виробництво молока систематично знижується: з понад 300 тис. т у 1995 р. до близько 200 тис. т у 2024 р. Це відображає кризу в молочному підсекторі, пов'язану з низькими закупівельними цінами, відсутністю молочних кооперативів, домінуванням дрібноселянських господарств.

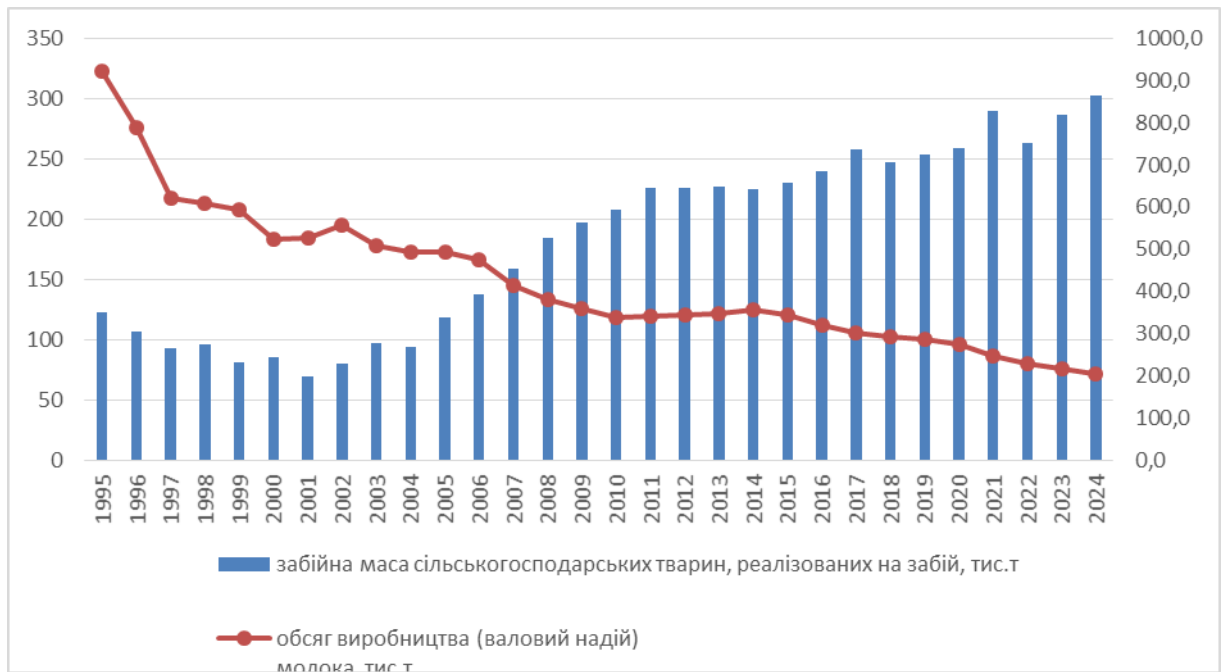

Рис. 3.19. Динаміка маси сільськогосподарських тварин та обсягів виробництва молока, 1995-2024 рр. (побудовано за [29])

Поголів'я свиней у 1995 р. перевищувало 1 млн, однак із середини 2010-х спостерігається різкий спад. У 2025 році чисельність становить менше 300 тис. голів (рис. 3.20). Така динаміка зумовлена спалахами африканської чуми свиней, зниженням попиту на сировину, зосередженням виробництва в обмеженій кількості великих комплексів.

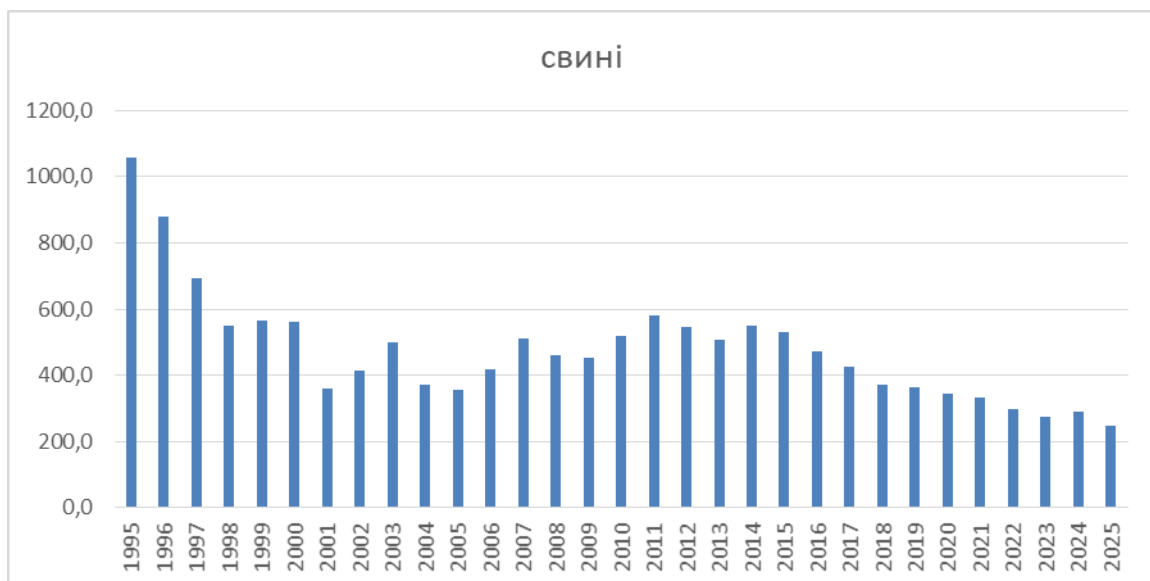

Рис. 3.20. Динаміка кількості свиней як сільськогосподарських тварин на 1 січня, 1995-2025 рр., тис. голів (побудовано за [29])

З 1995 по 2024 рік кількість овець і кіз зменшилася в понад 20 разів. Валовий настриг вовни скоротився з 600 т до менше ніж 50 т, що свідчить про занепад галузі як сировинного джерела для легкої промисловості (рис. 3.21). Серед основних причин – зменшення попиту на вовну, конкуренція з синтетичними матеріалами, відсутність спеціалізованих переробних потужностей.

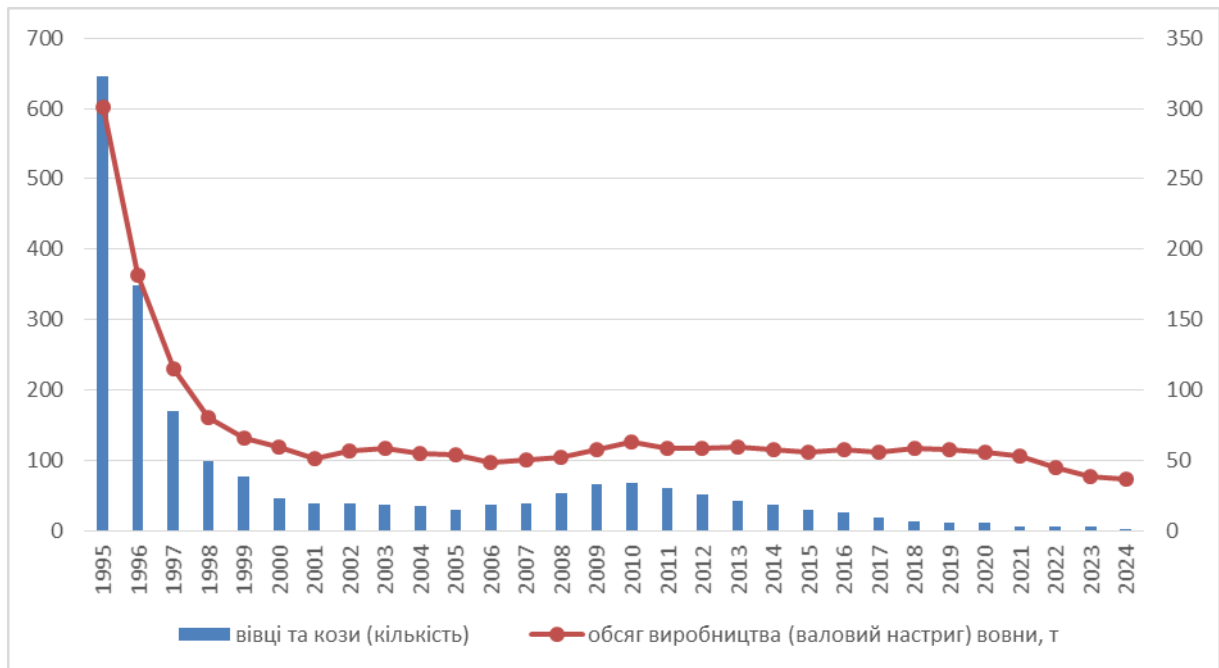

Рис. 3.21. Динаміка кількості сільськогосподарських тварин (вівці та кози) і валового настригу вовни, 1995-2024 рр. (побудовано за [29])

Птахівництво залишається найбільш динамічною і стійкою галуззю тваринництва області (рис. 3.22). Поголів'я свійської птиці зросло з ≈ 17 млн у 1995 р. до понад 22 млн у 2025 р. Виробництво яєць демонструє нестабільність, однак тримається на високому рівні – 700–1000 млн шт. у різні роки. Успіх галузі пояснюється індустріалізацією виробництва (птахофабрики), відносно коротким циклом відтворення, стабільним внутрішнім і експортним попитом.

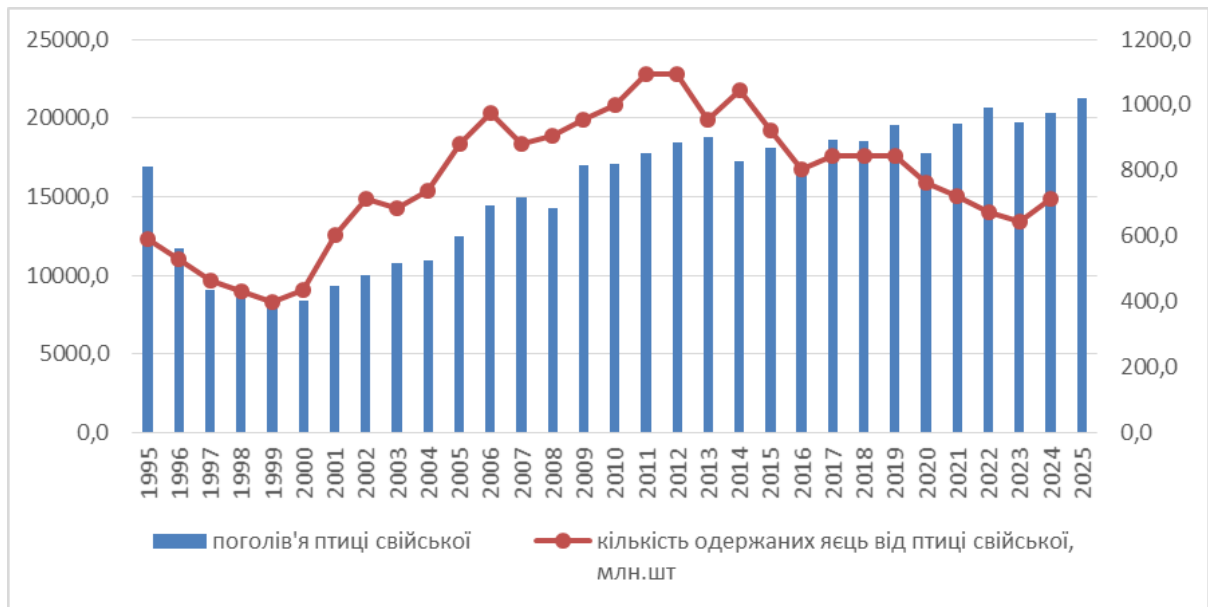

Рис. 3.22. Динаміка кількості поголів'я свійської птиці та кількості яєць, 1995-2024 рр. (побудовано за [29])

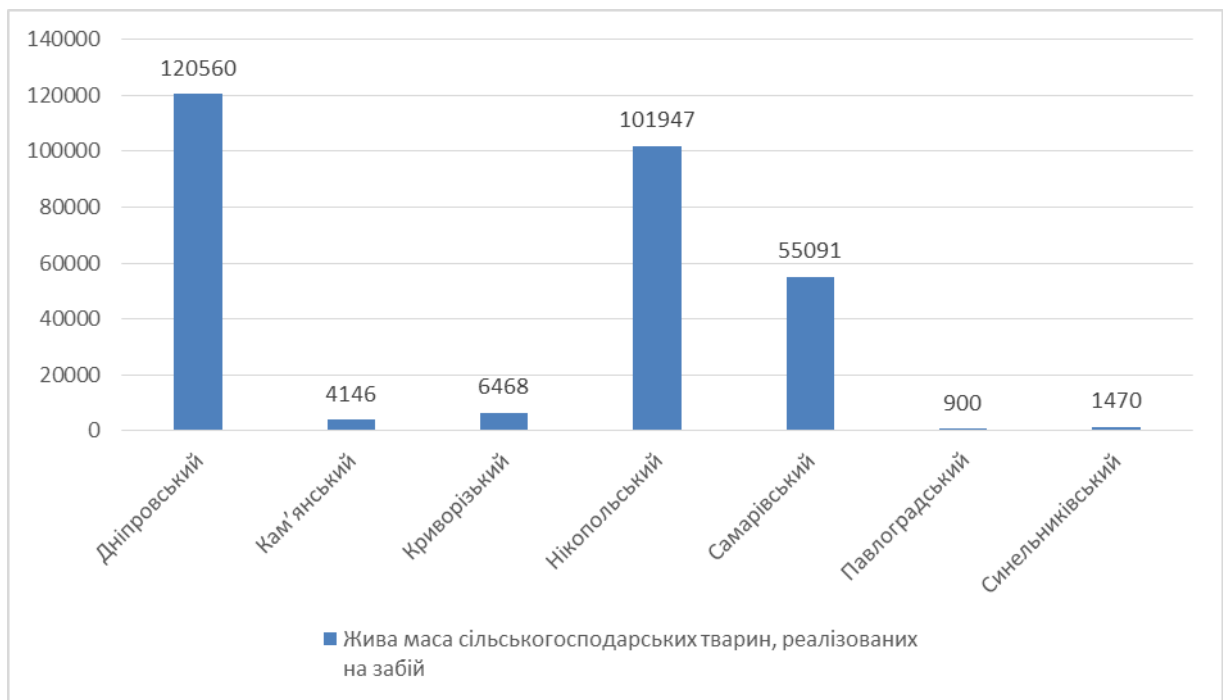

Рис. 3.23. Виробництво продукції тваринництва у підприємствах по районах у січні 2022 року (побудовано за [29])

Територіальний розподіл тваринницької продукції (рис. 3.23) свідчить, що У 2022 році найбільші обсяги реалізації живої маси на забій зафіксовані у Дніпровському районі – 120560 ц, Нікопольському – 101947 ц, Самарівському

– 55091 ц. Найменші показники мають Синельниківський та Павлоградський райони. Це свідчить про концентрацію тваринництва в економічно активніших територіях із кращою логістикою, доступом до комбікормів і переробних підприємств.

Тваринництво в Дніпропетровській області переживає тривалу кризу ВРХ, свинарства та вівчарства, із скороченням поголів'я і виробництва. Найбільш перспективним напрямом є птахівництво та інтенсивне м'ясне тваринництво, що демонструють стабільне зростання. Галузь потребує державної підтримки тваринницької інфраструктури, ветеринарного контролю, оновлення генофонду тварин, розвитку збуту та кооперації.

3.1.3. Тенденції в сільськогосподарському виробництві. Розподіл виробництва основних видів сільськогосподарських культур між двома категоріями виробників: сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення демонструють специфіку спеціалізації кожної категорії (рис. 3.24). та характер участі у продовольчій системі. 68,4% виробництва зернових та зернобобових культур забезпечують підприємства, 31,6% - господарства населення. Це свідчить про домінування аграрного бізнесу у виробництві стратегічно важливих культур, орієнтованих як на внутрішній ринок, так і на експорт. 86,7% соняшника вирощується підприємствами, лише 13,3% - у домогосподарствах. Соняшник є високорентабельною експортно-орієнтованою культурою, тому виробництво зосереджене переважно у великих агрокомпаніях, що мають відповідну техніку, сушильні комплекси, договірні зв'язки з переробними підприємствами. 96,2% обсягів картоплі виробляється господарствами населення, а лише 3,8% - підприємствами. 87,0% овочів вирощуються в домогосподарствах, 13,0% - у підприємствах [1, 28, 39]. Це свідчить про низький рівень промислового овочівництва, а також про потребу в підтримці фермерських теплиць, зрошуваних полів, логістики зберігання та транспортування продукції.

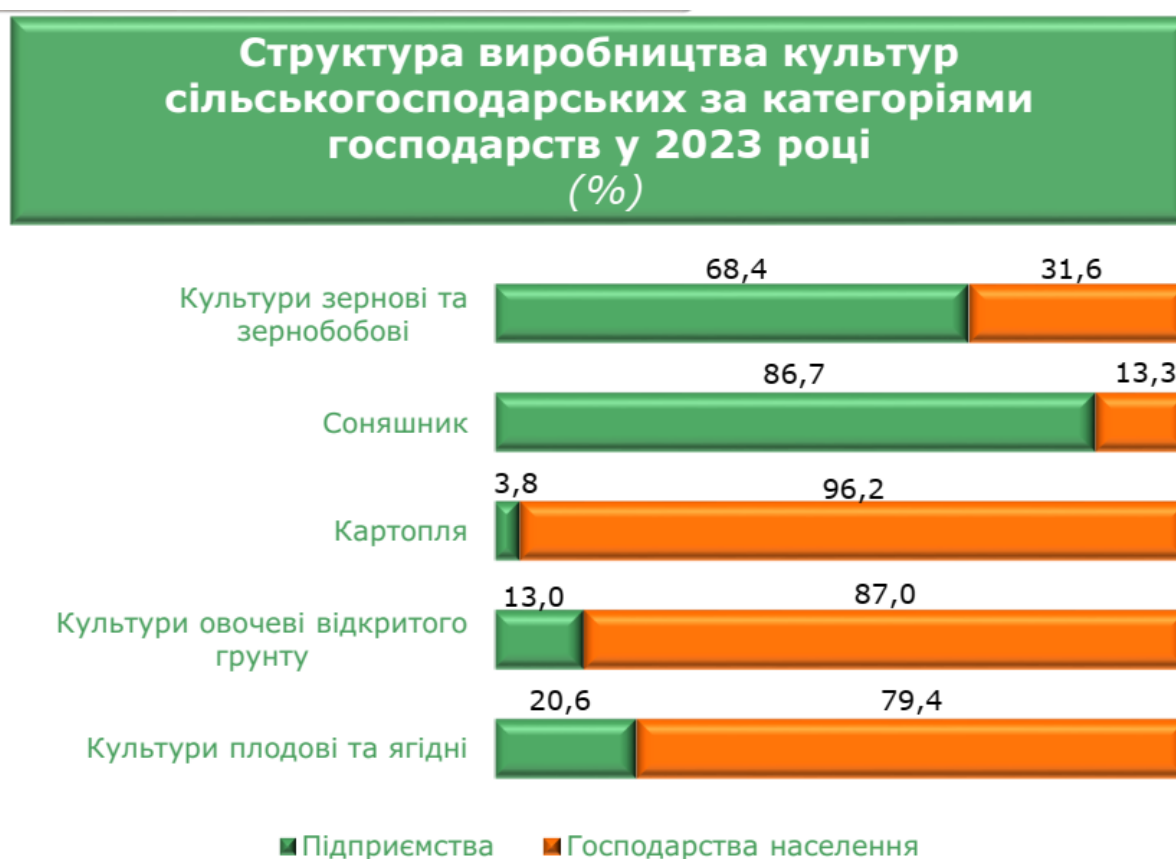

Рис. 3.24. Структура виробництва культур сільськогосподарських за категоріями господарств у 2023 році (%) [12]

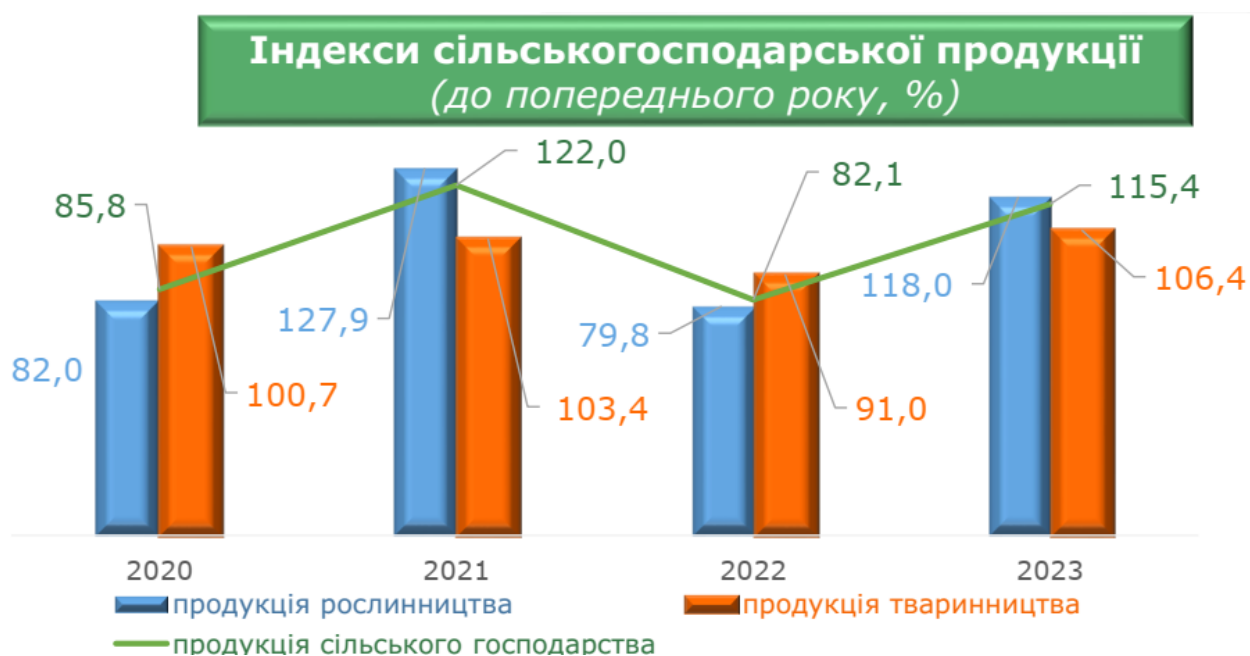

Рис. 3.25. Індекси сільськогосподарської продукції Дніпропетровської області [12]

Динаміка індексів виробництва продукції сільського господарства в Дніпропетровській області (рис. 3.25) показує у 2020 році значне падіння виробництва продукції рослинництва, водночас тваринництво залишалося стабільним (+0,7%), що дещо пом'якшило загальне зниження аграрного виробництва. У 2021 році урожайність і валовий збір сільськогосподарських культур суттєво зросли, компенсуючи попередній спад. Тваринництво продовжувало повільне відновлення. У 2022 році спостерігається різке зниження по обох напрямках, що є наслідком повномасштабної війни, яка призвела до втрати частини територій, скорочення оброблюваних площ, порушення логістики, дефіциту добрив і пального. Зменшення поголів'я худоби, евакуація тваринницьких комплексів. У 2023 році спостерігаємо значне відновлення обох секторів після кризи 2022 року. Це свідчить про адаптацію аграріїв до умов війни; часткове відновлення виробництва; високу врожайність та розвиток експортного потенціалу [17, 19].

Дніпропетровщина має чітко виражену рослинницьку спеціалізацію, що пов'язано з природно-кліматичними умовами, масштабами земельних ресурсів та експортною орієнтацією зерна й олійних культур (рис. 3.26).

Рис. 3.26. Структура продукції сільського господарства за її видами у 2023 році [12]

Рис. 3.27. Структура виробництва культур олійних за їх видами у 2023 році
(% до загального обсягу) [12]

Рис. 3.28. Структура посівних площ культур сільськогосподарських у 2023 році (% до загального обсягу) [12]

Соняшник – абсолютний лідер (79,8% від усіх олійних), ріпак озимий та ярий – 19,2%, що свідчить про зростання інтересу до цієї культури через високу рентабельність, соя – 0,7%, льон олійний – 0,1%, інші культури - 0,2%.

(рис. 3.27). Олійний сектор Дніпропетровщини надзвичайно концентрований на соняшнику, що робить його вразливим до монокультуризації, проте водночас забезпечує потужну експортну спроможність. У структурі посівів переважають зернові та технічні культури, з мінімальною часткою кормових, що ще раз підтверджує низьку тваринницьку орієнтацію регіону (рис. 3.28).

У структурі виробництва продукції тваринництва за категоріями господарств (рис. 3.29) 93,4% виробництва м'яса забезпечують підприємства, населення – 6,6%. 70,4 % виробництва молока забезпечують господарства населення, 29,6% - підприємства. 71,1% виробництва яєць забезпечують підприємства, 28,9% - населення. Комерційне виробництво м'яса і яєць - централізоване, зосереджене в агропідприємствах [1, 28, 39]. Молочна галузь базується на домогосподарствах, що вказує на фрагментацію виробництва, низький рівень кооперації, обмежену якість продукції та її ринкову нестабільність.

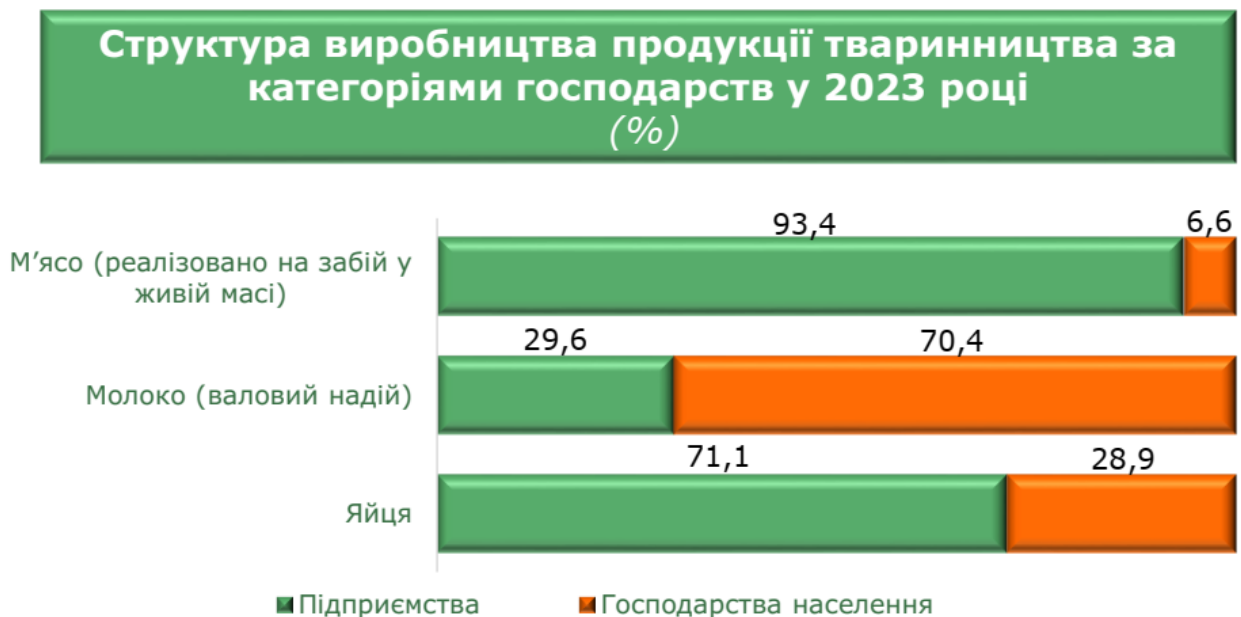

Рис. 3.29. Структура виробництва продукції тваринництва за категоріями господарств у 2023 році (%) [12]

Від загального обсягу валової продукції сільського господарства по Україні виробництво Дніпропетровської області складає 6,3% [21]. Основу виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської

області становить вирощування зернових культур, зокрема високоякісного продовольчого зерна, а також технічних та овочевих культур. Значну роль також відіграє виробництво продукції тваринництва, зокрема м'яса, молока та яєць. Сільське господарство займає понад 80% території області, що відповідає площі понад 25 тис. км². Це становить близько 6% усіх сільськогосподарських угідь України, що підкреслює вагомий внесок регіону в аграрний сектор держави. Дніпропетровська область є одним із лідерів серед регіонів України за чисельністю суб'єктів племінної справи та якістю племінних ресурсів [21].

Основними напрямками розвитку (спеціалізації) сільського господарства Дніпропетровської області є виробництво [21] зернових, технічних, овочевих культур; м'ясної та молочної продукції; продукції птахівництва.

Враховуючи кліматичні умови та якість ґрунтів, в Дніпропетровській області вирощуються всі види агрокультур при врожайності, одній з найвищих в Україні. Питома вага їх основних видів в Україні [21]:

- зернових та зернобобових – 5,6%;
- соняшнику – 7,7%;
- картоплі – 2,2%;
- овочів – 7,1%.

3.2. Експорт продукції сільського господарства

Дніпропетровська область належить до числа економічно розвиненіших регіонів України. Вона стабільно входить до лідерів за чисельністю населення, рівнем внеску у формування валового внутрішнього продукту, обсягами промислового та аграрного виробництва, експортом товарів і бюджетними надходженнями, що забезпечує їй вагоме місце серед усіх областей країни.

Місце Дніпропетровської області серед інших регіонів України за обсягами реалізованої сільськогосподарської продукції у 2020 році [8, 16]:

- За загальним обсягом сільськогосподарської продукції область посіла 9 місце з результатом 22 823,6 млн грн (що становить 5,18% від загального обсягу по країні).
- За обсягом продукції рослинництва – також 9 місце, реалізовано 19 665,7 млн грн (5,34%).
- За продукцією тваринництва – 7 місце, обсяг реалізації склав 3 157,9 млн грн (4,36%).

Дніпропетровська область входить до числа провідних регіонів України за обсягами вирощування окремих зернових та бобових культур. Зокрема, вона посідає [8, 16]:

- 1 місце за валовим збором ріпаку – 249,7 тис. тон, що становить 11,5% від загального виробництва по Україні;
- 2 місце з вирощування соняшнику – 669,6 тис. тон (6,9%);
- 4 місце за обсягами виробництва гірчиці – 1,27 тис. тон (8,9%),
- 4 місце за вирощуванням ячменю – 285,6 тис. тон (8%),
- 4 місце за збором гороху – 25,1 тис. тон (7,4%),
- 5 місце за виробництвом пшениці – 1,12 млн тон (7,35%).

Ці показники підтверджують високий потенціал області у галузі рослинництва, з особливо сильною спеціалізацією на вирощуванні технічних культур та зернових [32].

У галузі овочівництва та садівництва Дніпропетровська область посідає провідні позиції серед регіонів України за низкою культур [8, 16]:

- 1 місце за виробництвом капусти – 26,3 тис. тон, що становить 45% загального обсягу в країні;
- 1 місце за солодким перцем – 1,16 тис. тон (28,15%);
- 1 місце з вирощування огірків – 10,2 тис. тон (25,41%);
- 1 місце за виробництвом столового буряка – 5,6 тис. тон (19,59%);
- 2 місце за вирощуванням картоплі – 31 тис. тонн (12,35%);

- 3 місце за збором яблук – 12,8 тис. тон (8,9%) та груш – 616 тон (16,44%);
- 5 місце за обсягом цибулі – 8,4 тис. тон (10,68%).

У галузі тваринництва регіон також демонструє вагомі результати, забезпечуючи суттєву частку національного виробництва [8, 16]:

- 3 місце за вирощуванням птиці – 254,8 тис. тон (15,69% від загального обсягу);
- 5 місце за вирощуванням овець і кіз – 117 тон (3,57%);
- 6 місце за вирощуванням свиней – 38,7 тис. тон (6,88%);
- 7 місце за виробництвом яєць – 761,2 млн штук (4,7%);
- 8 місце за виробництвом меду – 34,9 тон (5,49%).

Таким чином, Дніпропетровщина є одним з аграрних лідерів України, особливо у вирощуванні овочів, фруктів та м'яса птиці, що формує важливу частку агропродовольчого потенціалу країни.

Аналіз індексів виробництва сільськогосподарської продукції у постійних цінах дозволяє виявити коливання обсягів аграрного виробництва та оцінити ефективність окремих підгалузей – рослинництва й тваринництва – у динаміці останніх 14 років. Загальний індекс продукції сільського господарства (позначений синім) демонструє хвилеподібну динаміку з помітними піками у 2011, 2013, 2018 та 2021 роках, коли приріст порівняно з попереднім роком перевищував 110%. Найнижчі показники спостерігались у 2012, 2015, 2020 та 2022 роках, коли індекси не досягали й 100%, що свідчить про скорочення загального обсягу виробництва (рис.3.30).

Продукція рослинництва має найбільші амплітуди коливань. У 2013 та 2021 роках вона демонструвала рекордні зростання (до 150% до попереднього року), що, ймовірно, пов'язано з високою врожайністю зернових та технічних культур. Натомість у 2012, 2014, 2020 і 2022 роках індекси були значно нижчими (менше 90%), що може свідчити про несприятливі погодні умови, зниження врожайності або коливання на ринку аграрної продукції [33].

Рис. 3.30. Динаміка індексів сільськогосподарської продукції, виробленої у Дніпропетровській області, у постійних цінах, % до попереднього року (побудовано автором за даними [7])

Продукція тваринництва демонструє відносно стабільну динаміку, але із загальним спадом. Індекси тваринницької продукції переважно утримуються в межах 95–105%, що свідчить про стабільність або помірне скорочення виробництва. За весь період не спостерігається жодного різкого сплеску або суттєвого зростання, що вказує на стагнацію галузі.

Таким чином, рослинництво є більш динамічною та чутливою до зовнішніх факторів галуззю, ніж тваринництво. Його індекси варіюють у широких межах, що свідчить як про потенціал зростання, так і про вразливість до ризиків. Тваринництво демонструє тенденцію до стагнації або повільного спаду, що потребує стимулювання через інвестиції, інновації та покращення умов утримання й переробки. Загальна динаміка аграрного виробництва в області залежить насамперед від коливань у рослинництві, що становить більшу частку аграрної продукції регіону.

У 2020 році обсяг експорту сільськогосподарської продукції з Дніпропетровської області склав 367,6 млн доларів США, що становить 2,1% від загального експорту аграрної продукції України.

Найбільші обсяги експорту припали на [16]:

- зернові культури – 44,7 млн дол.,
- м'ясо та їстівні субпродукти – 22,2 млн дол.,
- насіння й плоди олійних культур – 9,2 млн дол.

Аграрний експорт займає близько 5% у структурі загального експорту області. Продукція місцевого сільського господарства постачається майже до 100 країн світу, серед яких – Італія, Індонезія, Франція, Єгипет, Білорусь, Туреччина, Китай та інші (рис. 3.31).

У 2020 році підприємства Дніпропетровської області здійснили імпорту сільськогосподарської продукції на загальну суму 275,9 млн доларів США, що становило 8,3% від загальноукраїнського імпорту в цій категорії.

Найбільшими обсягами закупівель відзначалися [16]:

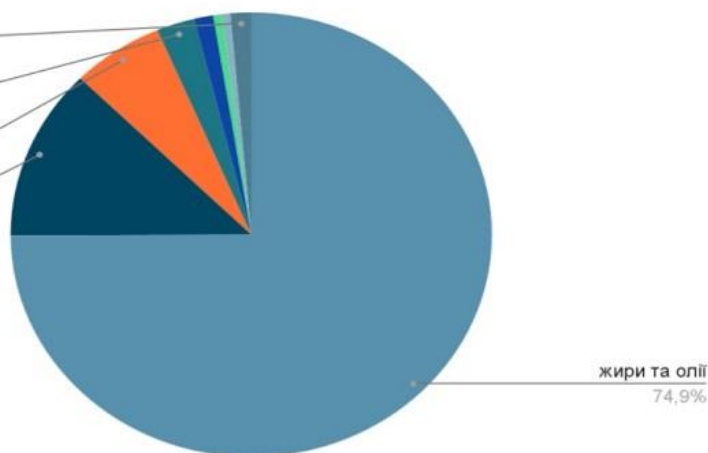
- жири та олії рослинного походження – 57,7 млн дол. (21% від усього аграрного імпорту області),
- молочна продукція – 52,1 млн дол. (18,9%),
- їстівні плоди та горіхи – 47,3 млн дол. (17,1%).

Імпорт агропродовольчих товарів становив 6% від загального обсягу імпорту області, а продукція надходила з понад 70 країн світу, зокрема з Німеччини, Норвегії, Нідерландів, Польщі, Фінляндії, Малайзії, Швеції, Великої Британії та інших держав (рис. 3.33) Жири та масла рослинного та тваринного походження – саме та, сільськогосподарська продукція, що найбільше має попит як серед експортерів, так і серед імпортерів [16]. Найбільшими імпортерами продукції з Дніпропетровщини (рис. 3.34) виступили Індія – 35,7%, Китай – 28,6%, Нідерланди – 8,2%, Іспанія – 7,1%, Франція – 6,6%, інші країни, включаючи Польщу, Єгипет, Туреччину – сукупно близько 13,8%. Основні покупці – країни Азії (Індія, Китай), які разом формують понад 64% усього експорту. Присутність країн ЄС (Нідерланди, Іспанія, Франція) також суттєва (≈22%). Географія експорту свідчить про сильну залежність від зовнішніх ринків, насамперед азійських, і про експортну орієнтацію олійно-жирового сектору [27].

Зовнішня торгівля сільськогосподарською продукцією

Експорт

живі тварини
1,4%
насіння та плоди
2,6%
м'ясо та істівні
6,2%
зернові культури
12,5%

Експорт у майже 100 країн світу:

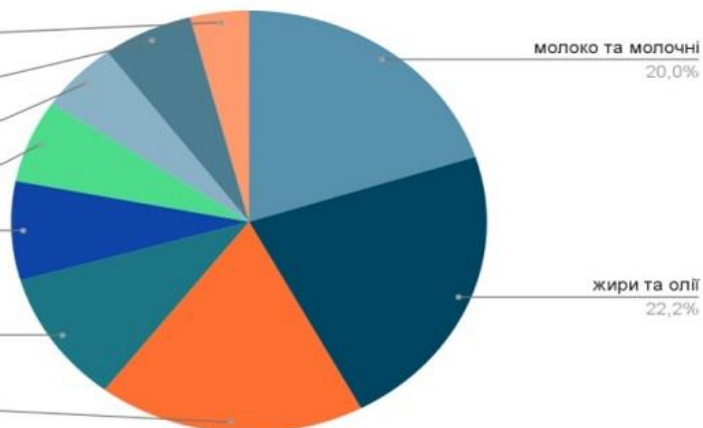
Італію,
Індонезію,
Францію,
Єгипет,
Білорусь,
Туреччину,
Китай
та інші країни.

Рис. 3.32. Зовнішня торгівля (експорт) сільськогосподарською продукцією, Дніпропетровська область, 2020 р. [16]

Зовнішня торгівля сільськогосподарською продукцією

Імпорт

зернові культури
4,0%
м'ясо та субпродукти
6,1%
кава та чай
5,4%
овочі
6,3%
насіння та плоди
7,6%
риба та ракоподібні
10,1%
істівні плоди та горіхи
18,2%

Імпорт з понад 70 країн світу:

Німеччина,
Норвегія,
Нідерланди,
Польща,
Фінляндія,
Малайзія,
Швеція,
Велика Британія
та інші.

Рис. 3.33. Зовнішня торгівля (імпорт) сільськогосподарською продукцією, Дніпропетровська область, 2020 р. [16]

Найбільшими постачальниками жирів і олій у регіон (рис. 3.35) були Індонезія – 45,4%, Малайзія – 36,7%, Швеція – 3,9%, Іспанія – 3,9%, інші країни – 10,1% (включаючи Італію, Грецію та ін.). Основна частка імпорту (понад 82%) припадає на країни Південно-Східної Азії (Індонезія та Малайзія),

які постачають пальмову олію – сировину, яку не виробляють в Україні. Європейські країни мають невелику частку, імовірно – постачають спеціалізовану або фасовану продукцію.

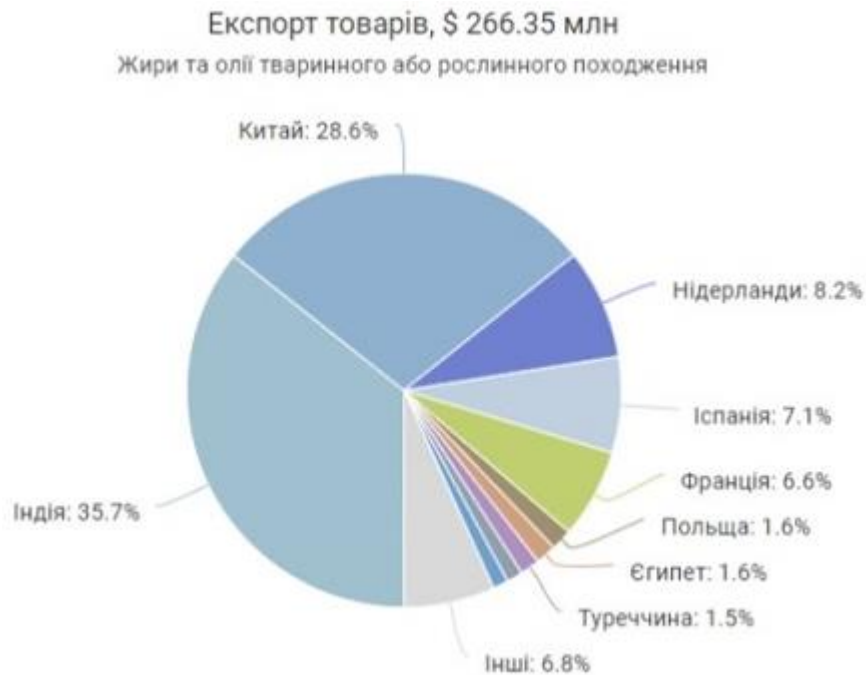

Рис. 3.34. Географічна структура експорту сільськогосподарської продукції з Дніпропетровської області, 2020 р. [16]

Рис.3.35 Географічна структура імпорту сільськогосподарської продукції в Дніпропетровську область, 2020 р. [16]

3.3. Проблеми та перспективи розвитку сільського господарства у Дніпропетровській області

Сільськогосподарські підприємства концентрують виробництво ринково орієнтованих, експортозалежних культур – таких як зернові та соняшник. Господарства населення домінують у виробництві культур повсякденного споживання – картоплі, овочів і плодів, що забезпечують харчову безпеку та локальні ринки. Така структура вказує на двосекторну модель агровиробництва, де існує потреба у розвитку кооперації дрібних виробників; створенні систем зберігання, переробки та збуту; підтримці диверсифікованого господарювання для забезпечення продовольчої стійкості. Рослинництво є більш чутливим до зовнішніх чинників, зокрема погодних умов та воєнного впливу, але водночас здатне до швидкого відновлення. Тваринництво демонструє більшу стабільність, але знижує частку у структурі загального виробництва. Загальний індекс аграрної продукції коливається в межах від 82% (2022) до 122% (2021), що підкреслює високу волатильність аграрного сектору та його залежність від зовнішніх ризиків [3, 27, 34].

Сільське господарство Дніпропетровської області у 2023 році характеризується домінуванням рослинництва над тваринництвом; має високу частку соняшника, ріпаку та пшениці у структурі посівів; демонструє індустріалізацію тваринництва (м'ясо, яйця), але залежність молочного напрямку від населення; потребує розвитку диверсифікації, особливо кормової бази та переробки продукції тваринництва [20, 37]. Дніпропетровська область – потужний експортер рослинних жирів, переважно соняшникової олії, з ринками збуту в Азії та ЄС. Імпорт спрямований на покриття потреб в екзотичних оліях, насамперед пальмовій, що не вирощується в Україні. Регіон відіграє ключову роль у міжнародній агропродовольчій логістиці, залишаючись нетто-експортером у даній товарній категорії [10].

З метою підвищення родючості ґрунтів та раціонального використання земельних ресурсів в області здійснюється удосконалення структури землекористування. Впроваджуються заходи з оптимізації сівозмін, удосконалюється співвідношення між культурами та їх попередниками. Широко застосовуються енергозберігаючі технології обробітку ґрунту, відбувається модернізація зрошувальної інфраструктури, у тому числі шляхом впровадження крапельного зрошення. Активно розвиваються орендні відносини в аграрному секторі. Колективні сільськогосподарські підприємства були реорганізовані в господарства різних організаційно-правових форм, що сприяло підвищенню гнучкості та ефективності управління. Одним із перспективних напрямів розвитку сільських територій є формування системи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. В області вже зареєстровано 47 кооперативів, які працюють у різних галузях: молочарство, вирощування зернових та овочів, м'ясопереробка, обробіток землі, збирання врожаю та багатофункціональні напрями діяльності. Такий підхід сприяє зміцненню економіки села, розширенню ринкових можливостей малих виробників і поліпшенню умов праці на сільських територіях [23, 37].

Сільське господарство Дніпропетровської області відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки регіону та формуванні експортного потенціалу України. Агропромисловий комплекс області характеризується рослинницькою спеціалізацією з переважанням вирощування зернових і технічних культур, зокрема соняшника, пшениці та кукурудзи. Водночас наявні низка системних проблем, що стримують подальший розвиток сільського господарства, особливо у сфері тваринництва та малотоварного виробництва.

Проблеми розвитку [3, 20, 27, 33, 34, 37]:

- Дисбаланс у структурі сільського господарства. У 2023 році частка продукції рослинництва склала 79,0% від загального обсягу аграрного виробництва, тоді як тваринництво — лише 21,0%. Така структура свідчить

про деформацію аграрного комплексу в бік сировинного експорту, без достатнього розвитку галузей із високою доданою вартістю.

- Занепад тваринництва. Аналіз показників поголів'я свиней, великої рогатої худоби, овець і кіз свідчить про їх стійке зниження. Зокрема, поголів'я ВРХ скоротилося в десятки разів з 1995 року. Молочне скотарство базується переважно на господарствах населення, де відсутній належний технологічний рівень і контроль якості.

- Монокультуризація рослинництва. Посіви технічних культур, насамперед соняшника, займають понад 45% площ, що створює ризики деградації ґрунтів, виснаження агроєкосистем, підвищення залежності від кон'юнктури міжнародного ринку.

- Недостатній розвиток зрошення, переробки та логістики. В умовах кліматичних змін та ризиків посухи особливо актуальними є проєкти з модернізації зрошувальних систем, збереження вологості та підвищення стійкості агровиробництва. Однак рівень інвестицій у ці сфери залишається низьким.

Концентрація експорту в кількох напрямках. Основні ринки збуту жирів та олій – Індія, Китай, Нідерланди – формують понад 70% експорту. Така залежність від зовнішніх чинників робить регіон уразливим до змін у геополітичному середовищі.

Перспективи розвитку [3, 10, 20, 27, 33, 34, 37]:

- Розширення експортного потенціалу за рахунок продукції з доданою вартістю – перероблених олій, борошна, круп, фасованої продукції, тваринницьких товарів (м'ясо, яйця).

- Підтримка тваринництва та кооперації. Перспективним напрямом є розвиток сімейних ферм, молочних кооперативів, покращення племінної роботи та ветеринарного контролю, а також стимулювання відтворення поголів'я через пільгове кредитування.

- Інтенсифікація вирощування овочів і плодово-ягідних культур. Переважання дрібнотоварного виробництва в цій сфері створює умови для

впровадження технологій зберігання, сортування, переробки та маркетингу, особливо в контексті імпортозаміщення.

- Застосування цифрових технологій в аграрному секторі. Використання GPS-навігації, супутникового моніторингу, агродронів, цифрового картування ґрунтів і погодних умов сприятиме підвищенню продуктивності та точності ведення господарства.

- Участь у державних і міжнародних програмах підтримки. Використання інструментів фінансування, залучення інвестицій, грантів ЄС та інших партнерів дає можливість модернізувати виробництво, впровадити екологічно безпечні технології та забезпечити стійкий розвиток.

Сільське господарство Дніпропетровської області має високий потенціал для зростання за умови подолання структурних проблем, диверсифікації виробництва, розвитку тваринництва та посилення інтеграції в переробні ланцюги. Подальше реформування галузі має ґрунтуватися на принципах ефективності, екологічної стійкості та інноваційності.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання кваліфікаційної роботи складено економіко-географічну характеристику сільського господарства Дніпропетровської області, що дозволив досягти поставленої мети та вирішити окреслені завдання. Сільське господарство як галузь економіки має складну структуру, що охоплює рослинництво і тваринництво, які, своєю чергою, поділяються на низку спеціалізованих напрямів. Рослинництво відіграє провідну роль у забезпеченні населення продуктами харчування та формуванні експортного потенціалу, тоді як тваринництво залишається менш розвиненою складовою, хоча й має значний ресурсний потенціал. Чинники розвитку сільського господарства включають як природні (клімат, ґрунти, водні ресурси, рельєф), так і соціально-економічні (рівень розвитку інфраструктури, трудовий потенціал, структура ринку збуту, державна політика). Вони комплексно впливають на формування спеціалізації, продуктивність та ефективність аграрного виробництва в регіоні.

Природно-географічні та соціально-економічні умови Дніпропетровської області створюють сприятливе середовище для розвитку сільського господарства. Область має вигідне географічне положення, родючі чорноземні ґрунти, достатній водоресурсний потенціал, розвинену транспортну мережу та високий рівень господарського освоєння території. Дніпропетровська область входить до трійки лідерів за площею сільськогосподарських угідь (понад 2,7 млн га), поступаючись лише Запорізькій та Харківській областям.

У структурі галузі переважає рослинництво, яке формує понад 75% загального обсягу продукції. Основними напрямками є вирощування зернових (пшениця, ячмінь, кукурудза) та технічних культур, передусім соняшника і ріпаку. Тваринництво представлено меншою мірою – найбільше розвинені птахівництво й свинарство, тоді як поголів'я великої рогатої худоби та вівчарство демонструють стабільне зниження. Урожайність

сільськогосподарських культур має тенденцію до зростання, незважаючи на кліматичні виклики. У територіальному розрізі найбільші обсяги продукції рослинництва зосереджені в Синельниківському, Дніпровському та Самарівському районах, які мають найвищі показники урожайності та найкращі ґрунтово-кліматичні умови. Тваринницькі господарства більш рівномірно розподілені, але переважають у районах із розвинутою інфраструктурою та доступом до ринків збуту. Водночас спостерігається концентрація агропромислового виробництва навколо великих логістичних центрів і агрохолдингів, що посилює регіональні диспропорції.

Дніпропетровська область стабільно входить до першої п'ятірки регіонів України за загальним обсягом аграрної продукції. За виробництвом соняшника Дніпропетровська область є одним із лідерів, займаючи 2–3 місце після Кіровоградської та Запорізької областей. Експорт сільськогосподарської продукції області орієнтований здебільшого на постачання олійних культур, зокрема соняшникової олії, до країн Азії та Європи. Географічна структура експорту та імпорту свідчить про високу залежність регіону від зовнішніх ринків, що створює як можливості для зростання, так і ризики для стабільності. У ході дослідження виявлено низку проблем, серед яких: зниження поголів'я худоби, деградація ґрунтів унаслідок монокультурного землеробства, дисбаланс у структурі виробництва, недостатній рівень інвестицій в тваринницьку галузь, а також залежність від експорту сировинної продукції. Водночас регіон має значні перспективи розвитку - диверсифікація агровиробництва, модернізація аграрної інфраструктури, розвиток кооперації та переробки, впровадження інновацій і цифрових технологій у сільське господарство.

Таким чином, економіко-географічна характеристика сільського господарства Дніпропетровської області виявляє значний потенціал для подальшого розвитку за умови вирішення наявних проблем і раціонального використання ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрії Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tripoli.land/ua/baza/agrarii/dnepropetrovskaya>
2. Агропромисловий комплекс (АПК) / О. В. Крисальний // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-42602>
3. Аналіз соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області / О.Б. Ватченко, А.В. Лежньова, О.М. Фещенко // Культура народів Причорномор'я. - 2013. - № 265. - С. 26-30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/92338>
4. Галузі й галузева структура аграрних підприємств і методика її визначення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pidru4niki.com/75548/agropromislovist/galuzi_galuzeva_struktura_agrarnih_pidpriyemstv_metodika_viznachennya
5. Географія Дніпропетровщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/geographyland/география/география-дніпропетровщини>
6. Географія сільського господарства / Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-29114>
7. Головне управління статистики у Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnprstat.gov.ua/>
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrstat.gov.ua>
9. Децентралізація: новий адміністративний поділ. Дніпропетровська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://decentralization.ua/news/12639>
10. Дніпропетровська обласна військова адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://adm.dp.gov.ua/>

11. Дніпропетровська обласна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://oblrada.dp.gov.ua/region/passport-oblasti/>
12. Дніпропетровська область 2023: сільське господарство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dneprstat.gov.ua/infografika/2023/Sg_2023.pdf
13. Дніпропетровська область. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-22247>
14. Дніпропетровська область. Любосвіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://lyubosvit.com.ua/ua/region/dnipropetrovska-oblast/>
15. Дніпропетровська область: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина / Відповідальний редактор Т. В. Погурельська – К.: ТОВ „Видавництво „Мапа” , 2001 – 20 с.
16. Дніпропетровщина аграрна: обсяги виробництва та зовнішня торгівля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dia.dp.gov.ua/dnipropetrovshhina-agrarna-obsyagi-virobnictva-ta-zovnishnya-torgivlya/>
17. Економічний потенціал Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/dnipropetrovshina/ekonomichnij-potencial>
18. Заставний Ф.Д. Структура і розміщення господарства України / Економічна і соціальна географія України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://geoknigi.com/book_view.php?id=1059
19. Інвестиційний паспорт Дніпропетровської області / Офіційний сайт Дніпропетровського регіонального інвестиційного агентства (DIA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dia.dp.gov.ua
20. Напрями розкриття прихованого потенціалу в контексті завдань диверсифікації економіки регіону (на прикладі Дніпропетровської області) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/napryami-rozkrittya-prikhovanogo-potencialu-v-konteksti-zavdan>

21. Паспорт Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/dnipropetrovshina/pasport-oblasti>
22. Первинний сектор господарства / Підручник з Географії. 9 клас. Кобернік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : - <https://uahistory.co/pidruchniki/kobernik-geography-9-class-2017/10.php>
23. Ползікова Г. В. Аналіз соціально-економічного стану Дніпропетровської області як частина розвитку економічної системи України / Г. В. Ползікова, О. О. Андрусак, А. М. Жара // Економічний простір. - 2020. - № 155. - С. 44-49. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2020_155_11
24. Польський Б.М. Основи сільського господарства / Б.М. Польський. – К.: Вища школа, 2000. – 303 с.
25. Регіональна економіка: навчальний посібник для вузів / Колект. автор, Голюков А. П., Дейнека О. Г., Позднякова Л. О., Черномаз П. О., Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Х.: Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2010. – 315 с.
26. Ринок праці / статистична інформація / головне управління статистики у Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dneprstat.gov.ua/statinfo/rp/>
27. Розвиток регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/rozvitok-regionu>
28. Сільськогосподарські компанії Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://catalog.youcontrol.market/silskohospodarstvo/dnipropetrovska-oblast>
29. Сільське господарство / статистична інформація / головне управління статистики у Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dneprstat.gov.ua/statinfo/sg/>
30. Складники сільського господарства. Роль природних чинників у розвитку аграрного виробництва / Географія. Повторне видання. 9 клас. Пестушко [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<https://uahistory.co/pidruchniki/pestyshko-geography-9-class-2022-reissue/12.php>

31. Сосницька Я. Умови та фактори, що впливають на сільськогосподарське виробництво та трансформації у ньому
<https://konfgeolutsk.wordpress.com/2017/04/05/%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D1%89%D0%BE-%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%8E%D1%82%D1%8C-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81/>
32. Соціально-економічне становище Дніпропетровської області.
 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.dneprstat.gov.ua/public/2022/public_01.htm
33. Стан і нові можливості соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області : монографія / за заг. ред. О. Ю. Бобровської. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. – 276 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
https://www.researchgate.net/publication/363610206_STAN_I_NOVI_MOZLIVOSTI_SOCIALNO-EKONOMICNOGO_ROZVITKU_DNIPROPETROVSKOI_OBLASTI
34. Стратегія регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/rozvitok-regionu/strategiya-rozvitku/proekt-strategiyi-rozvitku-dnipropetrovskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku>
35. Структура світового сільського господарства, обсяги виробництва тенденції розвитку / Підручник з Географії (поглиблений рівень). 9 клас. Масляк [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<https://uahistory.co/pidruchniki/maslyak-geography-9-class-2017-deep-level/26.php>

36. Сухий П. О. Агропродовольчий комплекс Західноукраїнського регіону : монографія/ П. О. Сухий. – Чернівці : Рута. – 400 с.
37. Ткаченко О. С. Сучасний стан ефективності господарювання аграрних підприємств Дніпропетровської області / Ефективна економіка № 6, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2133>
38. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 459с.
39. Фермерські господарства в Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tripoli.land/ua/farmers/dnepropetrovskaya>
40. Характеристика природних умов та ресурсів Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geograf.com.ua/library/geoinfocentre/21-physical-geography-ukraine-world/282-natural-resources-dnepropetrovsk>
41. Хвесик М. А., Горбач Л. М., Пастушенко П. П. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: Навчальний посібник / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, П. П. Пастушенко – К.: Кондор, 2005. – 344 с.
42. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2003. – 444 с.

Додаток А

Таблиця А.1. Таблиця Населення за статусом участі у складі робочої сили за статтю та місцем проживання у
Дніпропетровській області [7, 26]

	Робоча сила, тис. осіб			Особи, які не входять до складу робочої сили, тис. осіб	Рівень участі населення в робочій силі, у відсотках до населення відповідної демографічної групи	Рівень зайнятості, у відсотках до населення відповідної демографічної групи	Рівень безробіття, у відсотках до робочої сили відповідної демографічної групи
	усього	у тому числі					
		зайняті	безробітні				
Усе населення							
у віці 15 років і старше	1502,4	1373,4	129,0	1181,1	56,0	51,2	8,6
у віці 15–70 років	1496,8	1367,8	129,0	860,5	63,5	58,0	8,6
працездатного віку	1457,9	1329,1	128,8	458,9	76,1	69,3	8,8
Жінки							
у віці 15 років і старше	733,1	674,0	59,1	753,2	49,3	45,3	8,1
у віці 15–70 років	728,9	669,8	59,1	526,7	58,1	53,3	8,1
працездатного віку	706,7	647,8	58,9	278,2	71,8	65,8	8,3
Чоловіки							
у віці 15 років і старше	769,3	699,4	69,9	427,9	64,3	58,4	9,1
у віці 15–70 років	767,9	698,0	69,9	333,8	69,7	63,4	9,1
працездатного віку	751,2	681,3	69,9	180,7	80,6	73,1	9,3
Міська місцевість							
у віці 15 років і старше	1293,7	1190,5	103,2	962,8	57,3	52,8	8,0
у віці 15–70 років	1288,5	1185,3	103,2	701,8	64,7	59,6	8,0
працездатного віку	1253,8	1150,8	103,0	363,9	77,5	71,1	8,2
Сільська місцевість							
у віці 15 років і старше	208,7	182,9	25,8	218,3	48,9	42,8	12,4
у віці 15–70 років	208,3	182,5	25,8	158,7	56,8	49,7	12,4
працездатного віку	204,1	178,3	25,8	95,0	68,2	59,6	12,6

Таблиця А.2. Основні показники ринку праці у 2000–2019 роках [7, 26]

	Робоча сила				У тому числі								Середня тривалість пошуку роботи безробітними (за методологією МОП), місяців
	у віці 15–70 років		працездатного віку		зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)				
	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у віці 15–70 років		працездатного віку		у віці 15–70 років		працездатного віку		
в середньому, тис. осіб					у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до робочої сили відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до робочої сили відповідної вікової групи		
2000	1735,8	63,7	1608,8	74,9	1534,3	56,3	1408,7	65,6	201,5	11,6	200,1	12,4	10
2001	1731,8	63,9	1618,2	75,3	1583,0	58,4	1469,5	68,4	148,8	8,6	148,7	9,2	10
2002	1713,6	63,6	1596,8	74,5	1577,6	58,5	1460,8	68,2	136,0	7,9	136,0	8,5	10
2003	1711,1	63,5	1587,5	73,9	1585,1	58,8	1461,5	68,0	126,0	7,4	126,0	7,9	11
2004	1659,1	61,6	1522,4	70,7	1554,7	57,8	1418,1	65,8	104,4	6,3	104,3	6,9	9
2005	1665,7	61,8	1526,2	71,1	1573,8	58,4	1434,3	66,8	91,9	5,5	91,9	6,0	6
2006	1667,4	62,1	1536,9	71,8	1582,0	58,9	1451,5	67,8	85,4	5,1	85,4	5,6	6
2007	1664,9	62,4	1536,9	72,2	1582,4	59,3	1454,5	68,3	82,5	5,0	82,4	5,4	6
2008	1664,1	63,0	1543,7	73,1	1580,0	59,9	1459,8	69,1	84,1	5,1	83,9	5,4	7
2009	1666,5	64,2	1566,0	74,9	1537,1	59,3	1437,8	68,8	129,4	7,8	128,2	8,2	6
2010	1659,6	64,9	1549,8	75,2	1541,9	60,3	1432,1	69,4	117,7	7,1	117,7	7,6	9
2011	1643,6	65,2	1541,5	75,6	1531,3	60,7	1429,2	70,1	112,3	6,8	112,3	7,3	9
2012	1637,0	65,7	1553,8	76,3	1528,5	61,4	1445,3	70,9	108,5	6,6	108,5	7,0	8
2013	1637,8	66,5	1567,6	76,9	1531,0	62,1	1460,8	71,7	106,8	6,5	106,8	6,8	9
2014	1601,7	65,5	1554,6	76,4	1472,8	60,2	1425,7	70,1	128,9	8,0	128,9	8,3	6
2015	1594,9	65,6	1555,0	76,6	1479,6	60,9	1439,7	70,9	115,3	7,2	115,3	7,4	9
2016	1547,1	64,1	1508,6	74,5	1425,4	59,1	1386,9	68,5	121,7	7,9	121,7	8,1	7
2017	1520,1	63,4	1475,5	74,2	1390,9	58,0	1346,3	67,7	129,2	8,5	129,2	8,8	8
2018	1523,8	63,6	1487,1	75,4	1402,3	58,6	1365,6	69,2	121,5	8,0	121,5	8,2	8
2019	1532,4	64,4	1490,6	76,6	1413,7	59,5	1372,1	70,5	118,7	7,7	118,5	7,9	6

Продовження таблиці А.2. Основні показники ринку праці у 2000–2019 роках [7, 26]

	Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	Коефіцієнт обороту робочої сили		Середньомісячна заробітна плата		
		по прийому	по звільненню	номінальна		реальна, у % до попереднього року
		у % до середньооблікової кількості штатних працівників		гривень	у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб	
2000	1110,5	26,1	30,4	273	101,2	101,5
2001	1070,7	24,5	26,6	370	111,5	116,8
2002	1033,8	23,3	26,2	438	119,9	114,0
2003	1005,4	24,3	27,4	526	144,1	110,9
2004	990,2	26,7	26,5	667	172,4	123,3
2005	1016,9	26,4	26,4	913	201,6	122,4
2006	1036,6	28,4	28,7	1139	225,6	113,1
2007	1025,1	28,3	30,0	1455	256,2	106,4
2008	1010,7	27,3	32,7	1876	280,4	102,3
2009	930,5	21,8	28,3	1963	263,8	89,1
2010	930,0	25,0	27,0	2369	256,9	112,8
2011	926,9	29,8	30,4	2790	277,9	108,7
2012	942,9	26,8	30,4	3138	276,7	112,0
2013	903,6	26,7	30,4	3336	273,9	106,7
2014	872,1	23,7	30,5	3641	298,9	97,1
2015	809,8	24,8	31,0	4366	316,8	78,8
2016	791,0	27,3	31,1	5075	317,2	102,3
2017	782,5	33,7	33,2	6939	393,8	119,1
2018	775,4	29,9	32,4	8862	461,3	115,8
2019	749,6	28,9	33,2	10751	511,5	113,0